

OB
91.976

HENKEY GYULA

A CSALLÓKÖZI MAGYAROK ETNIKAI EMBERTANI KÉPE

ALISTÁL ÉS KÖRNYÉKE,
BŐS, NAGYMEGYER,
DUNASZERDAHELYI JÁRÁS

Henkey Gyula

A CSALLÓKÖZI MAGYAROK
ETNIKAI EMBERTANI KÉPE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kiadvány megjelenését támogatta:

Bős Nagyközség Önkormányzata

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 80 – 89001 – 16 – 5

© Henkey Gyula

© Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya

Henkey Gyula

A Csallóközi magyarok etnikai embertani képe

Alistál környéke, Bős, Nagymegyer
Csallóközi összefoglaló tanulmány

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Dunaszerdahely, 2002.

Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 24.

Szerkesztik:

Bárdos Gábor

Huszár László

Kovács László

Végh László

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OB 91. 976

2010

Az Alistál környéki magyarok
etnikai embertani képe

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

Az alistáli, padányi és bögellői etnikai embertani felmérésre 1996 tavaszán került sor. A szervezők a helyi és környékbeli őslakos családokból származó 24-60 éves magyarokat felkérő levéllel hívták be. A megjelenés aránya Alistálon volt a legnagyobb, ahol a szervezést a helyi „Hagyomány és kultúra alapítvány” tagjai végezték és a behívottak 90 %-a jelent meg. Sor került néhány önként jelentkező 18-23 és 61-65 éves vizsgálatára is.

Az Alistál környéki vizsgálatnak azért van magyar szempontból is igen nagy jelentősége, mert honfoglaló őseink nagy mértékben népesítették be a környéket, amit az 1992-ig Dunaszerdahely és Komárom között feltárt 11 honfoglaló és kora Árpád-kori magyar temető is alátámaszt (Nevizánszky 1994), ezen felül Padányba és a környékbeli Kulcsodra, Bösre az Árpád-korban bese nyők telepedtek (Lackovits 1972, Györffy 1990), akik erősítették a magyarság középpázsiai eredetű rétegét, ezen felül a környéket nem érintette az oszmán török hódoltság sem, így az itteni őslakosok jól megőrizhették az Árpád-kori ősök embertani jellegeit.

A mérést és a leíró jellegek felvételét a Martin kézikönyvben (Martin - Saller 1957-1966) előírtaknak megfelelően végeztem, a szemszint a Martin - Schulz szemszintábra, a hajszint a Fischer - Saller hajszintábra alapján rögzítettem. Az egyes embertani jellegek elemzését a 24-60 évesek adatai alapján végeztem el, a típusok megoszlásánál a 18-23 éves és a 61-65 éves őslakosok meghatározásait is figyelembe vettem.

A főbb embertani jellegek elemzése

TESTMAGASSÁG

Az Alistál környéki magyarok termete mindkét nemnél magas, nagyobb a csallóközi átlagnál is, mely férfiaknál 175,11 cm, nőknél 161,61 cm. (Magas a termet férfiaknál 170, nőknél 159 cm-től kezdve.) Az általam 1996. IX. 15-ig felmért kárpát-medencei népességek közül csak a Békés megyei újkígyósi férfiaknál (176,77 cm) és a peredi (Mátyusföld) nőknél (163,08 cm) nagyobb a testmagasság átlaga, mint az Alistál környékieknél. A termet átlagát azonban az öröklött tulajdonságokon kívül a felmérés időpontja is befolyásolja. Európában ugyanis a termet átlaga az utolsó 50 évben jelentősen emelkedett,

Magyarországon az 1937-ben születettektől kezdve a sorozottaknál minden évben 0,4 cm-el (Véli 1967), az Alistál környékieket pedig 1996-ban mértem.

A FEJ ÉS AZ ARC MÉRETEI

Az Alistál környékiek fejhossza, valamint a fej és az arc összes szélességi méretei (fejszélesség, homlokszélesség, járomívszélesség, állkapocsszögletsszélesség) feltűnően nagyok, a férfiak fejszélessége, járomívszélessége, állkapocsszögletsszélessége nagyobb az európai népekre jellemző variációs szélesség maximumánál is, a homlokszélességet és a nők adatait Bunak (1976) nem adta meg. Az Alistál környékiek említett igen nagy méretei jelentős részben összefüggésben vannak a turanid típus feltűnően nagy előfordulásával, mert e típusra a fej nagy méretei, nagy járomív-, homlok- és állkapocsszögletsszélesség a jellemző (Henkey 1993a). A helyi férfiak járomívszélessége a 146,37 mm-es magyar átlagnál is nagyobb, ami jelentős keleti örökségre utal. Ha az orosz férfiakra jellemző 154,5 mm-es fejszélességet, 140,6 mm-es járomívszélességet és a 107,9 mm-es állkapocsszögletsszélességet hasonlítjuk össze az Alistál környéki férfiak átlagaival, az utóbbiak nagysága még jobban kidomborodik.

FEJJELZŐ

Az Alistál környékiek fejjelzője mindkét nemnél rövid, közel áll a 85,30-as magyar férfi és a 86,16-os magyar női átlaghoz, a 81,4-es orosz és a 81,5-ös északi fehér orosz férfi átlagtól pedig jelentősen eltér. A palócföldi szlovák férfiak (85,74) és nők (86,40) fejjelzője az összmagyar és az alistáli átlaggal csaknem teljesen megegyező.

ARCJELZŐ

A helyi őslakos férfiak és nők arcjelzője egyaránt széles, alig tér el a 82,39-es magyar és 82,45-ös palócföldi szlovák férfi, valamint a 79,63-as magyar és 79,78-as palócföldi szlovák női átlagtól. Mert a volt szovjet antropológusok a morfológiai arcmagasságot nem az orrgyöktől, hanem a szemöldöktől mérték, az orosz adatokat nem lehet a kárpát-medencei adatokkal összehasonlítani. (Az orrgyöktől, illetve a szemöldöktől mért arcmagasság a szemüreg magasságától függően egyénenként és népességenként eltérő lehet.)

ORRJELZŐ

Az Alistál környékieknél az orrjelző mindkét nemnél keskeny, de a 66,86-os magyar férfi és a 65,87-es magyar női átlagnál némileg kisebb mértékben. (Keskeny az orrjelző mind férfiaknál, mind nőknél 70 alatt.)

JÁROMCSONT ALAKJA

A helyi őslakosok túlnyomó többségére az előreálló járomcsont a jellemző, ami az egyik keleti eredetű örökségünk és az Alistál környékieknél a 63,6 %-os magyar férfi és 65,4 %-os magyar női átlagnál jelentősen nagyobb arányban észlelhető.

HOMLOKPROFIL

Az Alistál környékiekre a meredek homlok a 85,4 %-os magyar férfi és 92,8 %-os női átlagnál is nagyobb mértékben jellemző, sőt nőknél csak ez a forma volt észlelhető.

ORRPROFIL

A helyieknél mindkét nemnél egyenes, konvex, konkáv az előfordulás sorrendje. Bár az egyenes orrhát mindkét nemnél relatív többségben van, de aránya kisebb a 48,5 %-os magyar férfi és 52,7 %-os női átlagnál. A konvex forma előfordulása magyar férfiaknál 41,7 %, palócföldi szlovák férfiaknál 23,3 %, magyar nőknél 24,9 %, palócföldi szlovák nőknél 17,1 % (Henkey 1993b), orosz férfiaknál 16,3 %, orosz nőknél 7,0 % (Bunak 1976).

ORRHÁT KIEMELKEDÉSE

Az Alistál környékiek túlnyomó többségénél az orrhát közepesen kiemelkedő. E forma aránya nagyobb a 73,3 %-os magyar férfi és 87,5 %-os női átlagnál.

Országos Széchényi Könyvtár

TARKÓ PROFILJA

A helyieknél mindkét nemnél az enyhén domború tarkó van abszolút többségben, de férfiaknál a lapos tarkó gyakorisága is eléggé jelentős. Az enyhén domború forma magyar férfiaknál 68,2 %-ban, nőknél 78,7 %-ban volt észlelhető.

SZEMSZÍN

Alistál környéki férfiaknál a sötét szemszín relatív többségben van, a kevert (zöldes) és a világos szemszín gyakorisága pedig megegyező, míg nőknél sötét, kevert, világos az előfordulás sorrendje és a sötét szemszín abszolút többségben van. Őslakos eredetű magyar népességeknél a sötét szemszín előfordulása emelkedik a 42,8 %-os magyar férfi és a 49,1 %-os magyar női átlaghoz képest és ez az Alistál környékiekre is érvényes. A sötét szemszín orosz férfiaknál 5,1

%-ban, orosz nőknél 7,2 %-ban (Bunak 1976), palócföldi szlovák férfiaknál 30,0 %-ban, szlovák nőknél 39,6 %-ban (Henkey 1993b) volt észlelhető.

A HAJSZÍN

a magyaroknál a legegységesebb megoszlású jelleg, a barna-fekete árnyalatok magyar férfiaknál 97,3 %-ban, nőknél 96,6 %-ban voltak észlelhetők, viszont az Alistál környékieknél mindkét nemnél csak ezek voltak meghatározhatók. A barna-fekete hajszín palócföldi szlovák férfiaknál 94,2 %-ban, szlovák nőknél 92,8 %-ban volt észlelhető (Henkey 1993b), míg orosz férfiaknál 68,0 %-ban, orosz nőknél 62,5 %-ban volt kimutatható úgy, hogy Bunak (1976) a legvilágosabb barna „P” árnyalatot az általam átmenetinek nevezett csoportba sorolta, viszont ezen árnyalat gyakorisága a magyaroknál nem éri el az 1 %-ot, az Alistál környékieknél pedig egyik nemnél sem volt meghatározható. A mély sötétbarna (X), a fekete (Y) és koromfekete (Y2) hajszínárnyalatok a helyi férfiakra 52,7 %-ban, nőkre 53,3 %-ban jellemzők. (A Kárpát-medencében általam vizsgált népeiségek közül nőknél ez az eddigi legnagyobb előfordulás.)

A jellegek variációja

Az Alistál környéki 24-60 éves férfiak 9 méretével és 3 jelzőjével kapcsolatban kiszámítottam a Howells-féle szigma rációkat (Thoma 1957), vagyis az egyes jellegek szórását az egész emberi faj megfelelő szórásának százalékában fejeztem ki (3. táblázat). Az Alistál környékiek a méretek tekintetében enyhén, a jelzők vonatkozásában közepesen egységesekek.

A Hiernaux-féle távolságok

E távolságok számításánál az alábbi jellegeket vettem figyelembe: testmagasság, fejhossz, fejszélesség, járomívszélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocsszögletisélesség, orrmagasság, fejjelző, arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét szemszín és barna-fekete hajszín. 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagos távolság. Az Alistál környékiek távolsága a három másik csallóközi, továbbá a két mátyusföldi magyar népeiségektől feltűnően kicsi (4. táblázat), különösen a Csicsó környékiektől, akiknél férfiaknál csak 143,75, nőknél 56,25 az eltérés.

A Hiernaux-féle antropológiai-statisztikai számítások szerint a kárpát-medencei falusi és mezővárosi magyar népségek nagy többsége igen közel áll egymáshoz. 1993-ban a közép-dunántúli és észak-tiszántúli magyar őslakos férfiak közötti távolság volt a legkisebb (62), de az Alistál környéki és a Csicsó környéki nők között kimutatott eltérés (56,25) még kisebb. Ha figyelembe vesszük, hogy a palócföldi szlovák és a lakócsai horvát férfiak közötti távolság 2059, a palócföldi szlovák és a bolhói horvát nők között pedig 2097 (Henkey 1990), meggyőződhetünk az említett magyar népségek igen jelentős ember-tani közel állásáról.

Típusok megoszlása

Az Alistál környékieknél a honfoglaló magyar koponyák vizsgálata alapján is leggyakoribb két típus (Lipták 1958) a turanid (45,0) és a pamíri (16,8 %) áll az első két helyen. A gyakoribb típusok további előfordulási sorrendje: dinári (6,1 %), keleti mediterrán (5,3 %). Az első helyen álló turanid típus gyakorisága Alistál környékén nagyobb, mint a három további jelentősebb típus együtt.

A turanid típuson belül az alföldi változat (3-4. kép) a leggyakoribb. Bár kárpát-medencei szinten az alföldi változat termete magas vagy nagyközepes, az Alistál környékieknél az e változatba soroltak termete magas, igen magas, a fejjelző a fej nagy méretei mellett rövid, az arcjelző széles - igen széles, közép-magas arc mellett széles, a járomcsont előreálló, a homlok meredek, az orrhát közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex, a tarkó enyhén domború, a szemszín sötét vagy zöldes, a hajszín barna-fekete. Észlelhető volt az észak-kazakisztáni változat (1. kép) is, melynek termete kifejezetten magas, a fej méretei még nagyobbak, az arc szélesebb, a járomcsont teste nagyobb és erősebben előreálló, mint az alföldi változatnál. Meghatározható volt az alföldi és az észak-kazakisztáni változat közötti forma (2. kép) is, melyet Bartucz (1938) „alföldi erősen turanid jelleggel”-nek nevezett. Alistál környékén igen gyakori a turano-pamíri átmeneti forma (5-8. kép) és eléggé jelentős a turanid + kaszpi (13. kép) kevert forma előfordulása is.

A második helyen álló pamíri típus markáns formájára (11. kép) a nagyközepes vagy magas termet, a fej kis méretei mellett rövid fejjelző, enyhén széles-középszéles, enyhén magas arc mellett közepes arcjelző, lekerekített járomcsont, meredek homlok, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, enyhén domború vagy lapos tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. Alistál környékén is lényegesen

gyakoribb a pamiro-turanid átmeneti forma (9-10. kép), melynél a termet túlnyomóan magas, az arc szélesebb és a járomcsont is előreálló.

A 6,1 % dináriba soroltakon belül 1,9 % közel áll a balkáni dinárihoz és 4,3 % a keleti dinaroid változathoz. Az utóbbit a grúz antropológusok (Natishvili - Abdusheshvili 1960) kaukázusi változatnak nevezik. A balkáni dinári változatra a kifejezetten magas termet, rövid fejjelző, keskeny arcjelző, előre keskenyedő járomcsont, erősen kiemelkedő, konvex orrhát, lapos tarkó, többnyire sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. A keleti dinaroid változat termete is magas, fejjelzője rövid, orrháta erősen kiemelkedő és konvex, de fejének méretei nagyobbak, arca szélesebb, kevésbé magas és járomcsontja is nagyrészt előreálló. Alistál környékén mindkét változat csak kevert formában (17-18. kép) volt észlelhető. A keleti dinaroid változatot először a jászági magyaroknál határoztam meg, előfordulása a nyugat-dunántúli, felvidéki és székelyföldi magyaroknál is eléggé jelentős. Felméréseim során megállapítható volt, ha a balkáni dinári turaniddal, pamírral, előázsiaiival, vagy ezek kombinációjával keveredik, a keleti dinaroidhoz hasonló jelleggyűttes jöhet létre, ezért a mindkét változathoz kötődő formákat egyenlő arányban osztottam meg a két változat között.

Az 5,3 %-ban kimutatott keleti mediterrán típusból 4,5 %-ot soroltam a kaszpi, 0,8 %-ot pedig a pontusi változatba, az iráni változat Alistál környékén nem volt meghatározható. A kaszpi változatba soroltak között nagy többségben van a kaszpi + turanid kevert forma (14-16. kép). A 16. képekkel bemutatott férfi olyan átmeneti alak, mely turanid + kaszpinak is minősíthető lenne. A jellegzetes kaszpi változatra a magas vagy nagyközepes termet, a fej nagy méretei mellett hosszú vagy közepes fejjelző, közepes arcjelző, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, erősen domború tarkó, sötét szemszín, fekete vagy mély sötétbarna hajszín és enyhén barnás bőrszín a jellemző.

A ritkábban észlelhető típusok előfordulási sorrendje: előázsiai (2,3 %), keletbalti (1,5 %), mongoloid (1,5 %), alpi (0,8 %). Feltűnő a főleg a kiskunoknál gyakori előázsiai és a 18-19. században észak felől újratelepült helységek magyar népességeinél jelentős keletbalti típusnak a 4,5 %-os magyar átlagnál lényegesen kisebb előfordulása.

Népesedéstörténeti összefüggések

Árpád fejedelem Komárom környékét Ketel kabar vezérnek adományozta, akinek fia, Oluptulma Komárom várát építette. Komárom ősi „Camarun” neve a Kamar (Kabar) népnévből származik, az „un” végződés a török nyelvekből

ismert birtokjel, így a Camarun jelentése „Kabar tulajdona” (Blaskovics 1991). Mert a Csallóköz keleti fele, valamint a Komárom és Nyitra és a Pozsony-vezekény és Galgóc közötti vidékek a Kárpát-medence azon területei tartoznak, ahol igen sok honfoglaló és XI. századi magyar temetőt tártak fel (Nevizánszky 1994), bizonyítottan látszik, hogy honfoglaló magyar őseink e vidékeket nagy mértékben népesítették be. Az 1992-ig feltárt kelet-csallóközi X-XI. századi magyar temetők az alábbi helységek területére esnek: Komárom, Bálványszakállas, Csallóközarányos, Nagykeszi, Ekel, Nemesócsa I-II, Szilas, Alsógellér, Izsap, Nagymegyer. Mert az oszmán-török hódoltság sem Alistál környékét, sem az általam felmért többi csallóközi községet nem érintette, joggal feltételezhetjük, a környéken jól fennmaradhattak az Árpád-kori magyarok ember-tani jellegei. Vizsgálataim eredményei szerint Alistál környékén a magyarság középzásiai rétegére jellemző típusok (turanid, pamíri, kaszpi, mongoloid) 67,8 %-ban (a magyar átlag 1996. X. 15-én 46,6 %), a kaukázusi eredetűek (keleti dinaroid, előázsiái) 6,5 %-ban (a magyar átlag 8,0 %), a finnugor formák (uráli, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) 1,9 %-ban voltak meghatározhatók (a magyar átlag 4,6 %). A régi szlávoknál gyakori északi, cromagnoid és a keletbalti szláv jellegű alakjai Alistál környékén nem voltak kimutathatók, egy nőnél a keletbalti típusnak azt a formáját határoztam meg, mely mind a régi finnugorok, mind a régi szlávok között előfordulhatott, ezért az egy főre eső százalék fele, azaz 0,4 % lehet a régi szláv jellegegyüttesek Alistál környéki előfordulása (a magyar átlag 2,1 %).

A középzásiai eredetű típusok igen jelentős előfordulása arra utal, hogy a környékre főleg a magyarság középzásiai (törökös) rétegei települtek. A kaukázusi elemekre jellemző keleti dinaroid a kabarok alán rétegével hozható kapcsolatba (a közép-Ázsiából a Kaukázus környékére áttelepült szarmatákat nevezték el alánnak), akik keveredtek a kaukázusi népekkel. A középzásiai eredetű réteg az Árpád-korban besenyőkkel, kunokkal, jászokkal utánpótlást kapott, finnugor eredetű nép pedig ebben az időszakban nem érkezett a Kárpát-medencébe. Besenyők az alábbi csallóközi helységekbe telepedtek: Kulcsod (Györffy 1990), Bős, Padány, Karcsa (Lackovits 1972). A 19. század végi helységnévtárban 12 Karcsa nevű falu szerepel Dunaszerdahely környékén. A késő-avarnak nevezett onogurok László Gyula (1982) szerint nagyobb mértékben élték meg a magyar honfoglalást, mint egyes kutatók korábban vélték és összeolvadtak a honfoglaló magyarokkal. Nem kizárt, hogy a honfoglalóknak a Csallóközben szláv nyelvű szórványok is meghódoltak, de ezek az etnikai embertan vonaláról alig mutathatók ki. Ennek oka az is lehet, hogy az avarokkal való keveredésnek jelentős szerepe volt a szlovák nép kialakulásában (Eisner 1933). A Knyiezsa-féle 15. századi néprajzi térkép szerint a jelenlegi Szlovákia területén a Sasvár, Vágbeszterce, Oslány, Besztercebánya, Eperjes,

Vihorlát hegység vonalig a folyóvölgyekben magyarok, illetve vegyesen magyarok és szlávok éltek. A magyarokhoz azok a szlovák népségek állnak embertani szempontból közelebb, akik ősei az említett vonaltól délre eső folyóvölgyekből származtak. Ezzel van összhangban, hogy az Aszód környéki Vácegresen és a Salgótarján környéki Lucfalván általam vizsgált szlovákok között csak 10,3 %-ban voltak a régi szláv jellegegyüttesek kimutathatók, míg a törökös típusok 28,5 %-ban, a finnugor formák pedig 10,6 %-ban voltak észlelhetők (Henkey 1985, 1993b). E szlovák népségek lényegesen közelebb állnak a magyarokhoz, mint az oroszokhoz és a régi szláv jellegeket viszonylag leginkább megőrző fehéroroszokhoz (Henkey 1989).

Az Alistál környéki magyarok felmérése nemcsak azért fontos, mert a környéket nem érintette az oszmán-török hódoltság, hanem azért is, mert hozzájárulhatott a besenyő eredetű elemek további megismeréséhez. Eddig 11 besenyő vagy részben besenyő eredetű magyar népséget vizsgáltam, ezek közül 3, a padányiak, kulcsodiak, bősiek a Csallóközben élnek, mindhármukra jellemző a turanid, pamíri és kaszpi típusnak a magyar átlagnál nagyobb gyakorisága, egyben a magas termet, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, a széles arc, az előreálló járomcsont, a sötét szemszín, valamint a mély sötétbarna és fekete hajszín együttes nagy előfordulása. Vizsgálati eredményeim arra utalnak, a besenyők beolvadásának nagyobb szerepe lehetett a magyar nép kialakulásában, mint egyesek korábban feltételezték. A besenyők a Csallóközbe való betelepődése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Alistál környékén a középpázsiai eredetű típusok a finnugor formákhoz képest harminchatszoros, a régi szláv jellegegyüttesekhez viszonyítva száz-hatvankilencszeres túlsúlyban vannak (67,8 % az 1,9 %-hoz, illetve a 0,4 %-hoz). A csallóközi és a Vág-Dunától nyugatra élő, vizsgált összes magyar népségek egymáshoz való nagy mértékű embertani közel állását a típusok megoszlásán kívül a Hiernaux-féle antropológiai-statisztikai számítások is igazolják (4. táblázat).

Főbb irodalom

- Bartucz L. (1938): *A magyar ember*, Budapest
- Blaskovics J. (1991): *Néhány Árpád-kori személy- és helynév*, Az Első (Benidormi) Magyar Östörténeti Találkozó, A Zürichi Magyar Történeti Egyesület kiadványa; 27-31.
- (1993): *Az Ujvári Ejálet Török Adóösszeírásai*, Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása, Pozsony
- Bunak, V. V. (1976): *Rassengeschichte Osteuropas*, In: *Rassengeschichte der Menschheit* (kiadó Schwidetzky I.) 4. Lieferung; 7-101.
- Eisner, J. (1933): *Slovensko v pravěku*, Bratislava
- Györffy Gy. (1990): *A magyarság keleti elemei*, Budapest
- Henkey Gy. (1985): *Lucfalva és Vácegres népességének etnikai-antropológiai vizsgálata*, *Anthrop. Közl.* 29; 153-177
- (1989): *Az embertani kép*, *Palócok I.* (szerk. Bakó F.), Eger; 379-439
- (1990): *A magyarság etnikai embertani képe*, Kandidátusi értekezés
- (1993a): *Őseink nyomában*, Magyarság és Európa kiadó, Budapest
- (1993b): *A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe*, Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása, Léva
- Lackovits E. (1972): *A rábapatonaiak eredethagyománya*, *Arrabona* 14; 242
- Lipták P. (1958): *Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet*, *Acta Arch. Hung.* 8; 199-268
- Martin, R.-Saller, K. (1957-1966): *Lehrbuch der Anthropologie I-VI*, Stuttgart
- Natishvili, A. N.-Abdushelishvili, M. G. (1960): *Contributions to the Anthropology of the Georgian People*, Peabody Mus. Harvard. Univ. Russian Translation Series 1-2; 72-80
- Nevizánszky G. (1994): *A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában*, In: *Honfoglalás és régészet* (szerk. Kovács L.), Balassi Kiadó, Budapest; 171-179
- Thoma A. (1957): *Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése*, *Anthrop. Közl.* 4; 71-72
- Véli Gy. (1967): *Az akceleráció a felszabadulás előtt és után*, *Anthrop. Közl.* 11; 25-30

1. táblázat

24-60 éves Alistál környéki magyarok méreteinek
és jelzőinek főbb paraméterei

	<i>Férfiak</i>			<i>Nők</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i>	<i>s²</i>	<i>n</i>	<i>x</i>	<i>s²</i>
Testmagasság	74	176,40	46,42	45	163,00	43,73
Fejhossz	74	191,51	35,73	45	181,31	29,19
Fejszélesség	74	161,59	33,17	45	153,47	29,40
Homlokszélesség	74	115,00	19,51	45	110,89	14,50
Járomívszélesség	74	147,36	32,53	45	138,13	23,80
Morfológiai arcmagasság	74	122,45	27,19	45	111,76	28,51
Állkapocs-szögletszélesség	74	115,58	27,62	45	107,38	22,06
Orrmagasság	74	52,81	9,04	45	49,42	6,62
Orrszélesség	74	36,50	2,89	45	32,84	3,22
Fejjelző	74	84,45	9,46	45	84,71	15,71
Arcjelző	74	83,11	20,48	45	80,96	17,82
Orrjelző	74	69,36	28,29	45	66,56	23,71

2. táblázat

24-60 éves Alistál környéki magyarok
kvalitatív jellegeinek megoszlása %-ban

<i>Jelleg</i>	<i>Forma</i>	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>
Járomcsont alakja	lekerekített	12,2	13,3
	előreálló	83,8	86,7
	előre keskenyedő	4,0	0,0
Homlokprofil	előre domborodó	0,0	0,0
	meredek	97,3	100,0
	hátrahajló	2,7	0,0
Orrprofil	konkáv	13,5	17,8
	egyenes	48,6	42,2
	konvex	37,8	40,0
Orrhát kiemelkedése	gyenge	1,4	0,0
	közepes	82,4	91,1
	erős	16,2	8,9

Tarkó profilja	erősen domború	8,1	20,0
	enyhén domború	60,8	77,8
	lapos	31,1	2,2
Szemszín	világos (1a - 4a)	25,7	13,3
	kevert (4b - 8,10)	25,7	31,1
	sötét (9, 11-16)	48,6	55,6
Hajszín	vörös (I - VI)	0,0	0,0
	szőke (A - L)	0,0	0,0
	átmeneti (M - O)	0,0	0,0
	barna - fekete (P - Y)	100,0	100,0

3. táblázat

A 24-60 éves Alistál környéki férfiak
Howells-féle szigma rációi

	<i>Jelleg</i>		<i>Jelleg</i>
Testmagasság	117,41	Orrmagasság	79,21
Fejhossz	96,45	Orrszélesség	58,62
Fejszélesség	110,77	Méreték átlaga	92,47
Homlokszélesség	90,20	Fejjelző	90,47
Járomívszélesség	107,55	Arcjelző	88,73
Morfológiai arcmagasság	81,41	Orrjelző	68,21
Állkapocsszögletisélesség	90,60	Jelzők átlaga	82,47

4. táblázat

A Hiernaux-féle távolságok

	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>
Alistál környéke - Csicsó környéke	143,75	56,25
Alistál környéke - Nagymegyer	312,50	281,25
Alistál környéke - Bős	156,25	312,50
Alistál környéke - Vágfarkasd	331,25	362,50
Alistál környéke - Pered	231,25	125,00

Átlagos távolság: 625

5. táblázat

Típusok megoszlása %-ban
(Henkey 1996. IX. 15)

<i>Típus</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Turanid	45,0	42,7	39,4	47,2	42,6	31,3
Pamíri	16,8	16,8	19,7	15,0	17,6	11,9
Dinári, keleti dinaroid	6,1	7,0	7,6	7,9	7,1	5,8
Előázsiai	2,3	1,9	3,0	1,6	2,0	5,3
Keletbalti	1,5	2,7	1,5	4,7	3,4	4,5
Keleti mediterrán (kaszpi, pontusi, iráni)	5,3	7,0	3,0	7,1	5,1	4,2
Alpi	0,8	1,9	0,0	0,0	2,0	2,5
Lapponoid	0,8	0,7	3,0	0,8	1,1	1,7
Mongoloid	1,5	1,5	1,5	0,0	0,8	0,9
Gracilis mediterrán	0,8	0,4	0,0	0,0	0,4	0,8
Északi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Cromagnoid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Atlanto-mediterrán	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Uráli	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Erősen kevert, meghatározatlan	19,1	17,2	21,2	15,7	17,7	30,1
<i>Vizsgáltak száma</i>	<i>131</i>	<i>731</i>	<i>66</i>	<i>127</i>	<i>2002</i>	<i>32.658</i>

A típusok rövidítései:

1 – Alistál környéke, **2** – Csallóközi átlag, **3** – Vágfarkasd, **4** – Pered,
5 – Felvidéki magyar átlag, **6** – Összmagyar átlag

6. táblázat

A fotókkal bemutatott személyek
főbb embertani jellemzői

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1	159,0	177	161	116	144	114	110	48	35	90,96	79,17	16	X	T
2	181,3	189	160	121	147	121	112	56	37	84,66	82,31	13	Y	ToD
3	183,9	187	158	112	143	121	114	51	34	83,96	84,62	15	Y	TD
4	180,7	192	173	120	156	122	120	53	38	90,10	78,21	13	W	TD
5	168,2	173	159	115	142	110	110	49	33	91,91	77,46	14	Y	TP
6	173,1	195	168	115	147	119	118	55	34	86,15	80,95	14	X	TP
7	177,8	195	161	116	150	125	117	54	37	82,56	83,33	10	X	TP
8	164,3	180	161	120	142	115	117	52	33	89,44	80,99	14	Y2	TP
9	181,2	196	169	116	146	125	115	54	36	86,22	85,62	15	Y	PT
10	183,4	185	162	111	148	125	117	56	34	87,57	84,46	14	X	PT
11	176,2	178	154	110	137	117	110	58	34	86,52	85,40	13	V	P
12	164,1	186	156	110	137	110	107	45	36	83,87	80,29	13	X	L
13	172,2	182	150	107	137	106	104	47	35	82,42	77,37	15	X	TK
14	173,1	201	161	112	145	124	118	52	37	80,10	85,52	15	Y2	KT
15	158,2	179	145	108	132	113	110	52	30	81,01	85,61	14	V	KT
16	177,2	200	160	110	146	121	112	47	38	80,00	82,88	12	W	KT
17	190,0	193	171	112	153	117	116	53	39	88,60	76,47	3	S	DK
18	172,8	192	157	110	139	135	115	54	36	81,77	97,12	13	Y	DP

a – testmagasság, b – fejhossz, c – fejszélesség, d – homlokszélesség,
e – járomívszélesség, f – morfológiai arcmagasság, g – állkapocsszöglet-
szélesség, h – orrmagasság, i – orrszélesség, j – fejjelző, k – arcjelző,
l – szemszín (Martin - Schulz), m – hajszín (Fischer - Saller), n – típus

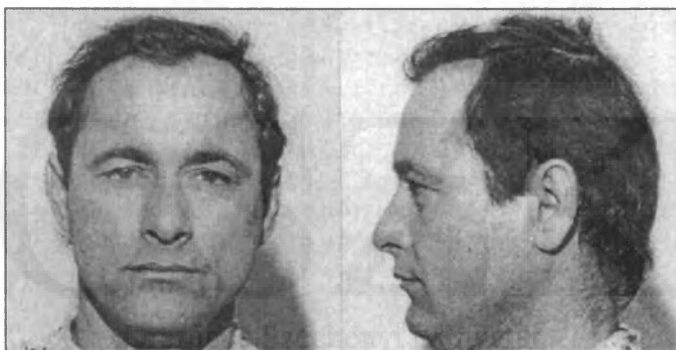
A típusok rövidítései:

T – turanid, ToD – turan(o)id, TD – turanoid, TP – turano-pamíri,
PT – pamiro-turanid, P – pamiroid, L – lapponoid, TK – turanid (+ kaszpi),
KT – kaszpi + turanid, DK – dinári + keletbalti, DP – dinári + pamíri

Y2 jelzéssel a Fischer - Saller hajszíntáblában nem szereplő koromfekete
árnyalatot határoztam meg

1. turanid

2. turan(o)id

3. turanoid

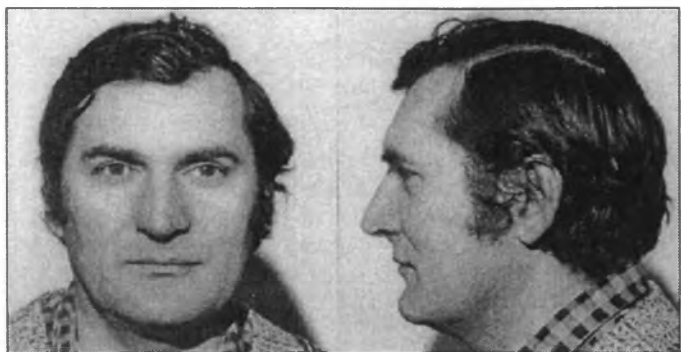
4. turanoid

5. turano-pamíri

6. turano-pamíri

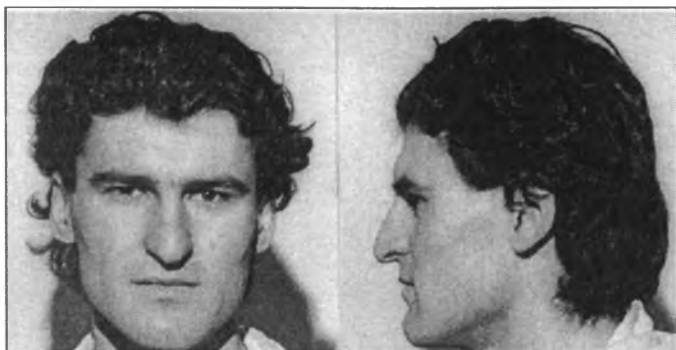
7. turano-pamiri

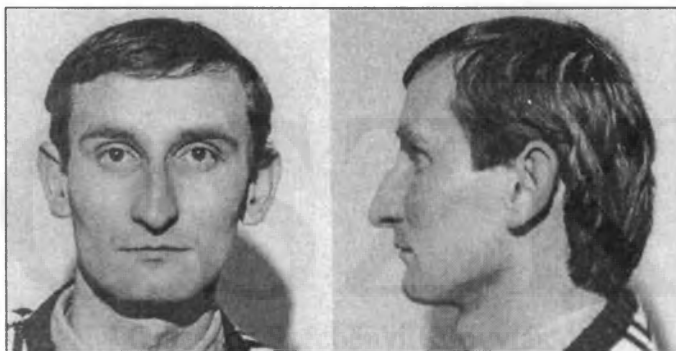
8. turano-pamiri

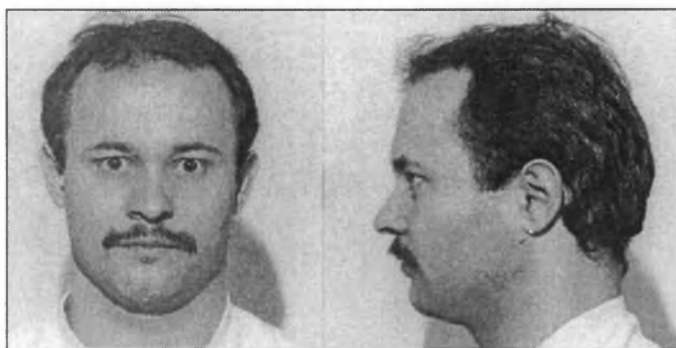
9. pamiro-turanid

10. pamiro-turanid

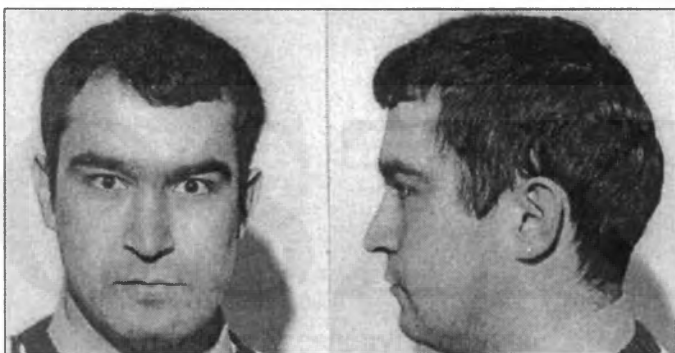
11. pamiroid

12. lapponoid

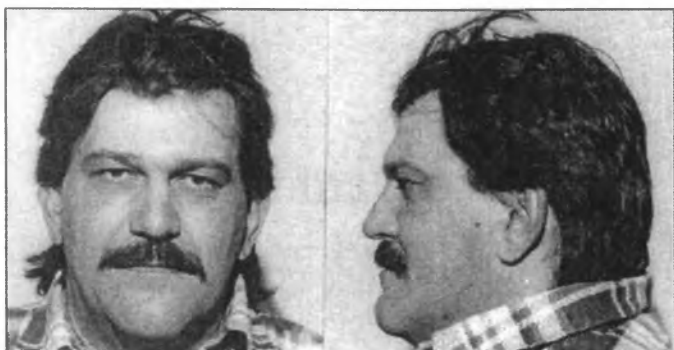
13. turanid (+ kaszpi)

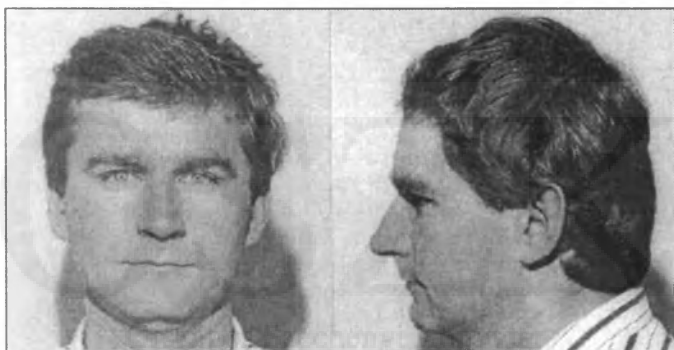
14. kaszpi + turanid

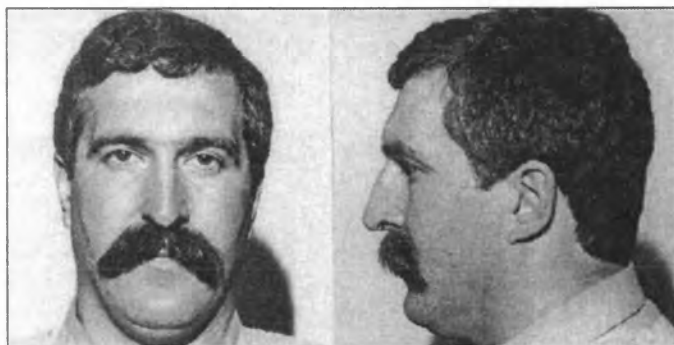
15. kaszpi + turanid

16. kaszpi + turanid

17. dinári + keletbalti

18. dinári + pamíri

Bósi magyarok
etnikai embertani képe

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

Bősi etnikai embertani felmérésemre 1996 tavaszán került sor. Ottani vizsgálatomat a Csemadok tagjai készítették elő. Összeírták a helyi és környékbeli őslakos magyar családokból származó 24-60 éves férfiakat és nőket, ezt követően pedig felkérő levéllel hívták be őket az embertani felmérésre. Összesen 160 felnőtt jelent meg, aki közül 151 volt az őslakosnak minősülő, 9 pedig a távolabbi vidékről származó. Az utóbbiak adatait feldolgozás előtt elkülönítettem.

A bősi vizsgálatnak három okból van igen nagy népesedéstörténeti jelentősége:

1. A környéken igen sok honfoglaló és XI. századi magyar temetőt tártak fel (Nevizánszky 1994), ami alátámasztja azt, hogy honfoglaló őseink nagy mértékben népesítették be a Csallóköz keleti és középső részét.

2. Bőst és környékét nem érintette az oszmán-török hódoltság (Blaskovics 1993), ezért az itteni magyar őslakosok jól megőrizhették az Árpád-kori magyarok embertani jellegeit.

3. Bősre az Árpád-korban besenyők települtek, ezért az itteni és a környékbeli, szintén besenyő eredetű kulcsodiakkal, padányiakkal, karcasaiakkal (Lackovits 1972, Györffy 1990) együtt lehetőséget nyújtanak annak tanulmányozására, milyen mértékben befolyásolta az itteni és a környékbeli magyarok embertani képét a török eredetű besenyők beolvadása.

Bősen a méreteket és a leíró jellegeket Martin (Martin-Saller 1957-1966) előírásai szerint vettem fel, a szemszín a Martin-Schulz szemszintábla, a hajszínt a Fischer-Saller hajszintábla alapján rögzítettem. Az egyes embertani jellegek elemzését a 24-60 évesek adatai alapján végeztem el, a típusok megoszlásánál a 18-23 éves és a 61-65 éves őslakosok meghatározásait is figyelembe vettem.

A főbb embertani jellegek elemzése

TESTMAGASSÁG

A bősi 24-60 éves férfiak és nők átlagos termete magas, férfiaknál nagyobb a tájegységi szinten eddig legmagasabb 175,11 cm-es csallóközi átlagnál, míg nőknél a 161,61 cm-es átlaggal csaknem teljesen megegyező. Az igen magas csallóközi testmagassági átlagok alakulásában abban is szerepe van, hogy

Európában a termet átlaga folyamatosan emelkedik, Magyarországon a sorozottaknál az 1937-ben születettektől kezdve minden évben 0,4 cm-el (Véli 1967), a bősieket pedig 1996-ban mértem. Meg kell azonban jegyezni, hogy a vizsgált 11 besenyő eredetűnek tartott magyar népességnél a termet átlaga nagyobb a magyar átlagnál, ami a bősieken kívül a csallóközi kulcsodiakra, padányiakra is a legnagyobb mértékben érvényes.

A FEJ ÉS AZ ARC MÉRLETEI

A bősi férfiak és nők fejhossza, valamint a fej és az arc összes szélességi méretei feltűnően nagyok, ami összefüggésben van a középázsiai eredetű turanid típus jelentős előfordulásával. A bősi férfiak fejszélessége, járomívszélessége és állkapocsszögletisélessége nagyobb az európai népeknél kimutatható átlag maximumánál (fejszélesség 161 mm, járomívszélesség 145 mm, állkapocsszögletisélesség 108,5 mm), a férfiak homlokszélességének és a nőknek az átlagait Bunak (1976) nem közölte. A bősieknél kimutatott járomívszélesség és állkapocsszögletisélesség az igen nagy magyar átlagnál is nagyobb. Az előbbi átlaga magyar férfiaknál 146,37 mm, magyar nőknél 139,59 mm, az utóbbi férfiaknál 112,64 mm, nőknél 105,62 mm (Henkey 1993a). Ha a régi szláv jellegeket leginkább megőrző északi fehérórosz férfiak átlagait (Bunak 1976) vesszük figyelembe (fejszélesség 155,5 mm, járomívszélesség 141,5 mm), a bősiek átlagainak nagyságát még jobban érzékelhetjük. A déli fehéróroszoknál az átlagok még kisebbek (fejszélesség 154,6 mm, járomívszélesség 140,4 mm).

FEJJELZŐ

A bősiek fejfelzöje mindkét nemnél rövid, közel áll a 84,95-ös csallóközi férfi és a 85,16-os női átlaghoz, de némileg kisebb mértékben rövid, mint a 85,30-as magyar férfi és a 86,16-os magyar női átlag, viszont az északi fehérórosz férfi átlagtól, mely 81,5, jelentősen eltér. (Rövid a fejfelzö férfiaknál 81-től, nőknél 82-től.)

ARCJELZŐ

A bősi férfiak és nők arcfelzöje egyaránt széles, közel áll a 82,39-es magyar férfi és a 79,63-as magyar női átlaghoz. (Széles az arcfelzö férfiaknál 84, nőknél 81 alatt.) A volt Szovjetunióban a morfológiai arcmagasságot nem az orrgyöktől, hanem a szemöldöktől mérték, ezért a fehéróroszok átlagai összehasonlításra nem alkalmasak. (Az orrgyöktől, illetve a szemöldöktől mért arcmagasság különbözete a szemüreg magasságától függően egyénenként és népenként változó lehet.)

ORRJELZŐ

A bősiek orrjelzője mindkét nemnél keskeny, de a 66,86-os magyar férfi és a 65,87-es magyar női átlagnál némileg kisebb mértékben. (Keskeny az orrjelző férfiaknál és nőknél egyaránt 70 alatt.)

JÁROMCSONT ALAKJA

A bősi őslakosok túlnyomó többségénél a járomcsont előreálló. Ez a forma nemcsak a 63,6 %-os magyar férfi és a 65,4 %-os magyar női átlagnál, hanem az igen magas csallóközi előfordulásnál (férfiaknál 82,8 %, nőknél 86,5 %) is nagyobb. Az előreálló járomcsont nagy gyakorisága az egyik keleti eredetű örökségünk, amely őslakos eredetű magyar népeiségeknél nagyobb arányban észlelhető. E forma gyakorisága a középázsiai kazahoknál 100 % (Ismagul 1982).

HOMLOKPROFIL

A bősi férfiak túlnyomó többségénél a homlok meredek, míg nőnél csak ez a forma volt észlelhető. A meredek homlok magyar férfiaknál 85,4 %-ban, nőknél 92,8 %-ban volt meghatározható.

ORRPROFIL

Bősi férfiaknál egyenes, konvex, konkáv, bősi nőknél egyenes, konkáv, konvex az előfordulás sorrendje. Az orrprofil a magyaroknál és általában a Kárpát medencében (Henkey 1993b) a legkevésbé egységes megoszlású jelleg. Őslakos eredetű magyar népeiségeknél a konvex forma gyakorisága emelkedik a 41,7 %-os magyar férfi és a 24,9 %-os magyar női átlaghoz képest, ami a bősiekre is érvényes, viszont az egyenes orrhát aránya is kisebb náluk, mint a 48,5 %-os magyar férfi és az 52,7 %-os magyar női átlag. Bunak (1976) az északi fehéroroszok orrprofiljának megoszlását nem adta meg.

ORRHÁT KIEMELKEDÉSE

A bősiek nagy többségénél az orrhát közepesen kiemelkedő, de férfiaknál az erősen kiemelkedő forma előfordulása is eléggé jelentős. A közepesen kiemelkedő forma magyar férfiaknál 68,2 %-ban, magyar nőknél 78,7 %-ban volt kimutatható, azaz kisebb mértékben, mint a bősieknél.

TARKÓ PROFILJA

A bősi férfiak és nők nagy többségénél a tarkó enyhén domború. E forma gyakorisága náluk a 68,2 %-os magyar férfi és a 78,7 %-os magyar női átlaghoz közeli.

SZEMSZÍN

A bősieknél mindkét nemnél sötét (barna, sötétbarna, sárga), kevert (zöldes, zöldesbarna, zöldesszürke), világos (kék, szürke) az előfordulás sorrendje. A sötét szemszínárnyalatok a 42,8 %-os magyar férfi és a 49,1 %-os magyar női átlaghoz közeli arányban észlelhetők. Bunak (1976) az északi fehérorosz férfiaknál csak a világos szemszín gyakoriságát adta meg 63,4 %-kal, ami közel háromszorosa a bősi férfiaknál kimutatott előfordulásnak. A világos szemszínnek 60 %-nál nagyobb gyakorisága a volt Szovjetunióban az északi fehéroroszokon kívül csak az észteknél volt kimutatható (Bunak 1976).

HAJSZÍN

tekintetében a magyarok a legnagyobb mértékben egységesek, a barna-fekete hajszínárnyalatok férfiaknál 97,3 %-ban, nőknél 96,6 %-ban észlelhetők, míg bősi férfiaknál csak ezek voltak kimutathatók, bősi nőknél pedig 98,8 %-ban voltak meghatározhatók. A legsötétebb, mély sötétbarna (X), fekete (Y) és koromfekete (Y2) árnyalatok bősi férfiaknál 69,8 %-ban, bősi nőknél 38,6 %-ban voltak észlelhetők. A felmért összes csallóközi férfiaknál szintén csak a barna-fekete (P-Y) árnyalatok voltak észlelhetők, míg csallóközi nőknél ezek aránya 99,4 %. Bunak (1976) északi fehérorosz férfiaknál csak a világos hajszín 29,5 %-os gyakoriságát közölte, ami a bősiekre jellemző 0,0 %-hoz képest jelentős eltérés.

A jellegek variációja

A bősi 24-60 éves férfiak 9 méretével és 3 jelzőjével kapcsolatban kiszámítottam a Howells-féle szigma rációkat (Thoma 1957), vagyis a bősi férfiak jellegeinek szórását az egész emberi faj megfelelő szórásának százalékában fejeztem ki. A bősi férfiak a méretek szempontjából közepesen (88,57), a jelzők vonatkozásában jelentősen (71,72) egyöntetűek. (Az átlagos szigma ráció 100,0 %).

A Hiernaux-féle távolságok

E távolságok (Piveteau 1965) számításánál a testmagasságot, a fejhosszt, a fejszélességet, a járomívszélességet, a morfológiai arcmagasságot, az állkapocs-szögletisélességet, az orrmagasságot, a fejjelzőt, az arcjelzőt, az előreálló

járomcsontot, a meredek homlokot, a konvex orrhátat, az erősen kiemelkedő orrhátat, a sötét szemszínt és a barna-fekete hajszínt vettem figyelembe. 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagosnak tekinthető távolság. A felmért csallóközi népessegek közötti távolságok az átlagosnál mind lényegesen kisebbek. A bősi férfiakhoz az Alistál környékiek, a bősi nőkhez a nagymegyeriek állnak a legközelebb (4. táblázat).

Típusok megoszlása

A bősi magyar őslakosoknál négy típusnak, a turanidnak (47,0 %), a pamirinak (11,3 %), a keleti mediterránnak (7,9 %) és a dinaroidnak (6,0 %) van jelentősebb szerepe. A bősiek azon kárpát-medencei népessegek közé tartoznak, melyeknél a honfoglaló magyaroknál is leggyakoribb és a törökös réteghez kapcsolódó turanid típus (Lipták 1958) előfordulása kiemelkedően a legnagyobb. A szintén besenyő eredetű Sopron megyei bősárkányiaknál, a Győr megyei rábapatonaiaknál és a Somogy megyei kőröshegyieknél is azonos a négy leggyakoribb típus előfordulási sorrendje (5. táblázat).

A turanid típuson belül az alföldi változat (3-4. kép) a leggyakoribb, melyre Bősön és általában a felvidéki magyaroknál a magas vagy nagyközepes termet, erős alkat, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, széles - igen széles, közepmagas arc mellett széles arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. Az alföldi változatot Bartucz (1938) részletesen leírta és leszögezte azt is, e változat a leginkább jellemző a mai magyarokra. Bősön a magyar átlagnál nagyobb mértékben észlelhető az észak-kazakisztáni változat (2. kép), melyet korábban erősen andronovói jellegű turanid változatnak neveztem. Ennél a termet kifejezetten magas vagy igen magas, az alkat robusztus (erőteljes), a fej méretei még kissé nagyobbak, mint az alföldi változatnál, az arc még szélesebb, a járomcsont teste nagyobb, kissé erősebben előreálló és a glabella (a homlokban az orrgyök fölötti része) erősebben fejlett. Előfordul az erősebben mongoloid jellegű turanid változat (1. kép) is, melyet a volt szovjet antropológusok délszibériai mongoloidnak is neveznek (Ginzburg 1966). Bősön feltűnően nagy arányban volt kimutatható a turano-pamiri átmeneti forma (5-8. kép), melynél a túlnyomó turanid jellegek mellett a pamíri típus egyes jellegei is észlelhetők voltak. A turanid típusba soroltak között a turanid + kaszpi (17. kép) és a turanid + keleti dinaroid (16. kép) kevert alakok is eléggé gyakoriak.

A pamíri típus markáns formájánál a termet nagyközepes vagy magas, az alkat karcsú, a fej kis méretei mellett a fejjelző rövid, az arc enyhén széles vagy középszéles és enyhén magas, a járomcsont lekerekített, a homlok meredek, az orr a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes, az orrcsúcs csörszerűen lefelé és befelé görbülő, a tarkó enyhén domború vagy lapos, a szemszín sötét vagy zöldes, a hajszín barna-fekete. A 10. képekkel bemutatott, pamiroidnak jelölt férfi áll a legközelebb a fenti típusleíráshoz. Bősön is gyakoribb a pamiro-turanid átmeneti alak (9. kép), melynél a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb és a járomcsont is enyhén előreáll.

A keleti mediterrán típusba soroltak között a középázsiai türkméneknek gyakori kaszpi (4,0 %), a perzsákra jellemző iráni (2,6 %) és a Középső- és Alsó-Volga mentén, valamint az Észak-Kaukázus egyes népeinél jelentős pontusi (1,3 %) változat volt kimutatható. A legnagyobb számban meghatározható kaszpi változat Bősön csaknem kizárólag turaniddal kevert formában (18. kép) volt észlelhető. Mert az általam eddig vizsgált falusi és mezővárosi magyaroknál is nagyrészt turaniddal keverten volt meghatározható a kaszpihoz közeli jellegegyüttes, ennek a kevert formának a főbb jellegeit írom le: a termet magas vagy nagyközepes, a fej igen hosszú és széles, az arc széles, enyhén magas vagy középmagas, az orrhát a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes, a tarkó erősen kidomborodó, a szemszín sötétbarna-barna, a hajszín fekete vagy mély sötétbarna, a bőrszín enyhén barnás. Az általam a kaszpiba soroltak egyes jellegek tekintetében közel állnak az „észak-indid”-nek nevezett változathoz, de fejük és arcuk szélességi méretei lényegesen nagyobbak, arcuk kevésbé magas, orrhátuk kevésbé kiemelkedő és bőrük is kisebb mértékben barnás. Ez a kaszpihoz és részben a turanidhoz is közel álló jellegegyüttes főleg kun és besenyő eredetű magyar népeiségeknél gyakori.

A dinári típuson belül két változat, a keleti dinaroid (3,7 %) és a balkáni dinaroid (2,3 %) volt meghatározható. A keleti dinaroidot a grúz antropológusok (Natishvili - Abdushelishvili 1960) kaukázusi változatnak nevezik. Jellegetes formában egyik dinaroid változat sem volt Bősön észlelhető, a 15. képekkel a keleti dinaroid változatnak turaniddal kevert alakját mutatom be. A keleti dinaroid változat termete magas, igen magas, fejjelzője úgy rövid, hogy fejének méretei nagyobbak, mint a balkáni dinári változatnál, arca is szélesebb, és kevésbé magas, viszont orrháta erősen kiemelkedő és konvex, szemszíne nagyrészt sötét vagy zöldes, hajszíne pedig barna-fekete. A keleti dinaroid változatot először a jászvási magyaroknál határoztam meg (Henkey 1978), aránya a nyugat-dunántúliaknál, a felvidékieknél és a székelyeknél is meghaladja a 2,6 %-os magyar átlagot.

Bősön a már említetteken kívül a keletbalti típus gyakorisága haladja meg a 3,0 %-ot, kevert formája a 12. képeken látható. E nőnél a főbb eltérő jellegek a

sötétbarna haj, a kisebb fejhossz és a magas termet. A ritkábban előforduló típusok közül az alpi kevert alakját a 13., a lapponoidot a 14. képekkel mutatom be.

Népesedéstörténeti összefüggések

Az 1992-ig feltárt X-XI. századi magyar temetők nagy száma arra utal, őseink nagy mértékben népesítették be a Dunától északra eső területet észak felé Szomolányig, Nagykosztolányig, Galgócig, Csekejig és Léváig. A Kisalföld északi felében négy olyan körzet rajzolódik ki, ahol feltűnően sűrűn vannak egymás mellett a X-XI. századi magyar temetők. Ezek az Ógyalla és Zsitvabesenyő közötti terület, Nyitra, Vágsellye, Galánta környéke, valamint a Csallóközben az Izsap és Komárom közötti vidék Nemesócsával mint középső ponttal (Nevizánszky 1994). Az Árpád-korban a magyarság középázsiai rétege tovább erősödött azzal, hogy Kulcsodra (Györffy 1990), Padányba, Bösre, Karcsára besenyők telepedtek (Lackovits 1972). (Dunaszerdahely környékén a 19. század végén 12 Karcsa nevű falu volt.) Böst és környékét nem érintette az oszmán-török hódoltság (Blaskovics 1993), így az itteni magyarok jól megőrizhették az Árpád-kori embertani jellegeket. A bősiek embertani vizsgálatával 12-re emelkedett azoknak a felmért helységeknek a száma, ahová besenyők telepedtek. Eredményeim arra utalnak, a besenyők beolvadása jelentősen erősítette a magyarságon belül a középázsiai elemek túlsúlyát. Nemcsak a bősieknél, hanem a szintén besenyő eredetű bősárkányiaknál, rábapatonaiaknál és köröshegyieknél is a középázsiai eredetű jellegegyüttesek, a turanid, a pamíri és a kaszpi állnak az első három helyen. (5. táblázat) A magyarság keleti elemeinek a besenyőkkel való további erősödése a magyar nép kialakulása szempontjából igen fontosnak látszik, mert a besenyők fele, de legalább harmada magyarrá vált, de az sem zárható ki, hogy egy besenyő eredetű néprész már a honfoglalás idején a kabarokkal került a Kárpát-medencébe (Györffy 1990). Az 5. táblázat alapján is látható, a négy besenyő eredetű népességnél a turanid típus gyakorisága jelentősen emelkedik a magyar átlaghoz képest és a pamíri és keleti mediterrán típusba soroltak előfordulása is jelentős. Az utóbbi-ba soroltak nagy többsége a kaszpi változathoz közeli forma. A Nyugat-Dunántúlon, a Csallóközben és a Székelyföldön, ahol az oszmán török hódoltság nem érintette a magyar őslakos népességeket, általában észlelhető volt a keleti mediterrán típus, ezen belül főleg a kaszpi változat gyakoriságának emelkedése. Valószínűnek látszik, a kaszpi, pontusi és iráni keleti mediterrán változatok jelentős mértékben kötődnek a gyeprüő eredetű népességekhez. A

kaszpi változathoz közeli formákat nagyobb számban először a kiskunoknál tanulmányozhattam (Henkey 1962-63), később főleg a nagykunsági, nyugat-dunántúli, székelyföldi és csallóközi felméréseim alapján pedig egyre több adat utal arra, hogy a kaszpi változat jellegei nagyrészt turaniddal kevert alakban észlelhetők és ez a besenyő eredetű magyaroknál, így a bősieknél is jól megfigyelhető volt. A középázsiai eredetű jellegegyüttesek (turanid, pamíri, kaszpi, mongoloid) együtt Bősön 63,6 %-ban voltak meghatározhatók, csaknem azonos arányban, mint a 65,1 %-os felvidéki magyar átlag. (Az összmagyar falusi-mezővárosi átlag 46,7 %.) A finnugor formák (uráli, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) Bősön 3,0 %-ban (a felvidéki átlag 3,8 %, az összmagyar 4,6 %) a régi szláv jellegegyüttesek (északi, cromagnoid és a keletbalti régi szláv formái) Bősön 1,0 %-ban, a felvidékieknél 0,9 %-ban, az általam vizsgált összes magyaroknál 2,1 %-ban voltak észlelhetők. Mind Bősön, mind általában a felmért felvidéki magyaroknál a kaukázusi eredetű előázsiai típus és a keleti dinaroid változat együttes előfordulása meghaladja a finnugor és főleg a régi szláv jellegegyüttesek gyakoriságát, a bősieknél 5,0 %, az összes felvidékieknél 6,2 %, a magyar átlag 7,9 %. (A kaukázusi eredetű formák előfordulása az összes magyaroknál azért nagyobb a felvidéki átlagnál, mert a Duna-Tisza közén, főleg a kiskunoknál az előázsiai típus gyakorisága jelentős, 9,0 %, illetve a kiskunoknál 14,1 % (Henkey 1993a).)

A fentiek alapján is megállapítható, a felvidéki magyarság embertani szempontból feltűnően egységes és ez a csallóköziek vonatkozásában antropológiai statisztikai számításokkal is igazolható volt (3-4 táblázat). Az egyoldalú ugor származáselmélet a magyarság közeli rokonságát 5644 vogulra és 11433 osztjákra (Bunak 1976) szűkítené le, mellőzve a 100 milliós létszámot is meghaladó török népeket, valamint a velünk szintén embertani kapcsolatot mutató iráni nyelvű oszétokat, tadzsikokat és a kaukázusi nyelvű abcházokat, cserkeszeket, csecseneket, ingusokat, lezgieket és jelenlegi avarokat. Az etnikai embertan eredményeit figyelemmel kísérő kutatóknak az volt a véleménye, a csallóközi magyarok vizsgálata nagy mértékben hozzájárulhat a magyar őslakos népségek eredetének megismeréséhez. A bősiek és általában a csallóköziek felmérése alapján megállapítható volt a középázsiai eredetű elemek nagy túlsúlya, a finnugor formák igen kis aránya és a régi szláv jellegegyüttesek csaknem teljes hiánya.

Főbb irodalom

- Bartucz L. (1938): *A magyar ember*, Budapest
- Blaskovics J. (1993): *Az Ujvári Elajet Török Adóösszeírásai*, Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása, Léva
- Bunak, V. V. (1976): *Rassengeschichte Osteuropas*, In: *Rassengeschichte der Menschheit* (kiadó Schwidetzky, I.), 4. Lieferung; 7-101
- Ginzburg, V. V. (1966): *Die Entstehung der mittelasiatischen Zwischenstromtipus*, *Homo* 17; 172-190
- Györffy Gy. (1990): *A magyarság keleti elemei*, Budapest
- Henkey Gy. (1962-63): *Szabadszállási kunok embertani vizsgálata*, Népkutató Kör Évkönyve, Kecskemét; 13-28
- (1978): *Etnikai embertani vizsgálatok taxonómiai eredményei Közép-Magyarországon*, *Cumania* 5; 395-448
- (1993a): *Őseink nyomában*, Magyarság és Európa Kiadó, Budapest
- (1993b): *A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe*, Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása, Léva
- Izsmagul(ov), O. (1982): *Etnicseszkaja antropologia Kazahsztana*, Alma-Ata
- Lackovits E. (1972): *A rábapatonaiak eredethagyománya*, *Arrabona* 14; 242
- Lipták P. (1958): *Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet*, *Acta Arch. Hung.* 8; 199-268
- Martin, R.-Saller, K. (1957-1966): *Lehrbuch der Anthropologie I-VI*, Stuttgart
- Natishvili, A. N.-Abdushelishvili, M. G. (1960): *Contributions to the Anthropology of the Georgian People*, Peabody Mus. Harvard Univ. Russian Translation Series 1-2; 72-80
- Nevizánszky G. (1994): *A Kárpát-medence északi régiójának régészete a honfoglalás korában*. In: *Honfoglalás és régészet* (szerk. Kovács L.), Balassi kiadó, Budapest; 171-179
- Piveteau, M. J. (1965): *Une nouvelle mesure de distance anthropologique entre populations*, *Compte Rendu Acad. Sc. Paris* (t 260-II. 8), 1748-1750
- Thoma A. (1957): *Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése*, *Anthrop. Közl.* 4; 71-72
- Véli Gy. (1967): *Az akceleráció a felszabadulás előtt és után*, *Athrop. Közl.* 11; 25-30

1. táblázat

24-60 éves bõsi magyarok méreteinek
és jelzőinek főbb paraméterei

Jelleg	Férfiak			Nők		
	n	x	s2	n	x	s2
Testmagasság	63	175,86	37,26	83	161,58	32,07
Fejhossz	63	191,03	32,21	83	181,90	29,49
Fejszélesség	63	161,49	33,22	83	154,11	22,60
Homlokszélesség	63	114,84	19,16	83	110,47	12,45
Járomívszélesség	63	148,49	26,61	83	139,67	20,33
Morfológiai arcmagasság	63	121,76	22,28	83	111,22	27,95
Állkapocsszögletszélesség	63	115,92	29,60	83	108,28	18,79
Orrmagasság	63	53,22	6,69	83	49,26	6,27
Orrszélesség	63	36,67	3,81	83	33,16	2,96
Fejjelző	63	84,52	9,41	83	84,80	11,17
Arcjelző	63	81,95	12,93	83	79,62	20,66
Orrjelző	63	68,90	17,99	83	67,40	23,36

2. táblázat

24-60 éves bõsi magyarok kvalitatív jellegeinek megoszlása

Jelleg	Forma	Férfiak		Nők	
		n	%	n	%
Járomcsont alakja	lekerekített	8	12,7	9	10,8
	előreálló	55	87,3	72	86,8
	előre keskenyedő	-	0,0	2	2,4
Homlokprofil	előre domborodó	-	0,0	-	0,0
	meredek	58	92,1	83	100,0
	hátrahajló	5	7,9	-	0,0
Orrprofil	konkáv	12	19,0	25	30,1
	egyenes	27	42,9	37	44,6
	konvex	24	38,1	21	25,3
Orrhát kiemelkedése	gyenge	1	1,6	1	1,2
	közepes	48	76,2	73	88,0
	erős	14	22,2	9	10,8

Tarkó profilja	erősen domború	8	12,7	16	19,3
	enyhén domború	41	65,1	66	79,5
	lapos	14	22,2	1	1,2
Szemszín	világos (1a - 4a)	15	23,8	20	24,1
	kevert (4b - 8, 10)	22	34,9	24	28,9
	sötét (9, 11 - 16)	26	41,3	39	47,0
Hajszín	vörös (I - VI)	-	0,0	-	0,0
	szőke (A - L)	-	0,0	-	0,0
	átmeneti (M - O)	-	0,0	1	1,2
	barna, fekete (P - Y)	63	100,0	82	98,8

3. táblázat

A 24-60 éves bõsi magyar férfiak Howells-féle szigma rációi

<i>Jelleg</i>		<i>Jelleg</i>	
Testmagasság	105,17	Orrmagasság	68,16
Fejhossz	91,53	Orrszélesség	67,24
Fejszélesség	110,77	Méreték átlaga	88,57
Homlokszélesség	89,39	Fejjelző	90,29
Járomívszélesség	97,36	Arcjelző	70,51
Morfológiai arcmagasság	73,75	Orrjelző	54,36
Állkapocsszögletisélesség	93,79	Jelzők átlaga	71,72
Átlagos szigma ráció	100,00		

4. táblázat

A Hiernaux-féle távolságok

	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>
Bős - Csicsó környéke	362,50	225,00
Bős - Nagymegyer	262,50	218,75
Bős - Alistál környéke	156,25	287,50
Átlagos távolság	625	

5. táblázat

Típusok megoszlása %-ban magyar népeiségeknél
(Henkey 1996. X. 31.)

<i>Típus</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Turanid	47,0	36,4	36,6	40,1	42,6	31,4
Pamíri	11,3	17,3	17,9	19,6	17,6	11,9
Keleti mediterrán	7,9	10,9	7,3	9,4	5,1	4,2
Dinári, keleti dinaroid	6,0	8,2	5,7	5,4	7,1	5,7
Keletbalti	3,3	2,7	4,9	1,7	3,4	4,5
Alpi	2,0	1,8	4,1	3,4	2,0	2,5
Előázsiai	1,3	0,9	3,3	3,4	2,0	5,3
Mongoloid	1,3	0,9	1,6	0,0	0,8	0,9
Lapponoid	0,7	0,9	1,6	1,7	1,1	1,7
Gracilis mediterrán	0,7	0,9	0,0	0,0	0,4	0,8
Északi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Cromagnoid	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,4
Atlanto-mediterrán	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Uráli	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,1
Erősen kevert meghatározatlan (x)	18,5	17,3	17,1	15,4	17,7	30,1
Vizsgáltak száma	151	110	123	117	2002	32706

A típusok rövidítései:

1 – Bős, **2** – Bősárkány, **3** – Rábapatona, **4** – Kőröshegy,
5 – Felvidéki magyar átlag, **6** – Összmagyar átlag

6. táblázat

A fényképtáblákon bemutatott személyek főbb embertani jellemzői

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1	157,8	186	157	111	145	110	109	51	36	84,41	75,86	13	X	T
2	183,3	194	166	116	150	119	117	50	37	85,57	79,33	14	Y2	T
3	165,1	182	153	111	139	114	107	51	33	84,07	82,01	14	X	TD
4	173,8	196	167	118	152	124	114	54	38	85,20	81,58	13	X	TD
5	160,1	177	151	109	141	109	110	49	31	85,31	77,30	13	W	TP
6	183,0	200	170	119	153	123	126	54	39	85,00	80,39	10	W	TP
7	174,2	192	160	121	152	125	122	55	37	84,38	82,24	14	X	TP
8	183,3	188	158	117	150	121	120	55	36	84,04	80,67	5	W	TP
9	157,0	175	153	109	136	114	107	53	30	87,43	83,93	15	W	PT
10	174,7	184	157	110	141	125	106	54	35	85,33	88,65	13	Y	P
11	180,1	187	160	109	141	125	105	58	34	85,56	88,65	13	Y	P (+x)
12	159,4	172	152	113	140	106	113	44	36	88,37	75,71	1b	VKB	(+x)
13	159,1	173	151	107	132	106	102	44	34	87,28	80,30	13	X	A (+x)
14	164,3	182	153	113	141	110	110	45	34	84,07	78,01	15	Y	L
15	170,2	180	156	111	140	114	110	50	31	86,67	81,43	13	X	kDT
16	175,1	191	163	121	156	115	124	56	39	85,34	73,72	11	Y	TkD
17	181,2	201	163	117	149	122	119	52	34	81,09	81,88	13	Y	TK
18	171,8	204	164	116	152	123	126	55	37	80,39	80,92	14	Y	KT

a – testmagasság, b – fejhossz, c – fejszélesség, d – homlokszélesség, e – járomívszélesség, f – morfológiai arcmagasság, g – állkapocsszöglet-szélesség, h – orrmagasság, i – orrszélesség, j – fejjelző, k – arcjelző, l – szemszín (Martin - Schulz), m – hajszín (Fischer - Saller), n – típus

A típusok rövidítései:

T – turanid, TD – turanoid, TP – turano-pamíri, PT – pamiro-turanid,

P – pamiroid, KB – keletbalti, A – alpi L – lapponoid, kDT – k. dinaroid + turanid, TkD – turanid + k. dinaroid, TK – turanid (+ kaszpi), KT – kaszpi + turanid

Y2 jelzéssel a Fischer - Saller hajszíntáblában nem szereplő koromfekete hajszínárnyalatot vettem fel

1. turanid

2. turanid

3. turanoid

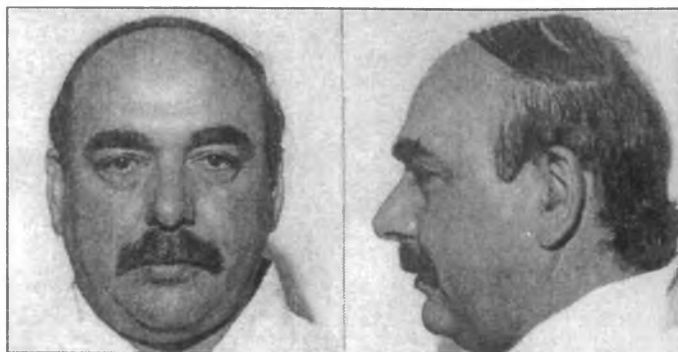
4. turanoid

5. turano-pamíri

6. turano-pamíri

7. turano-pamiri

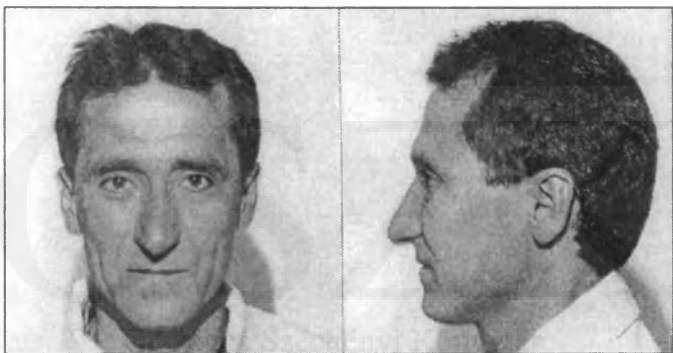
8. turano-pamiri

9. pamiro-turanid

10. pamiroid

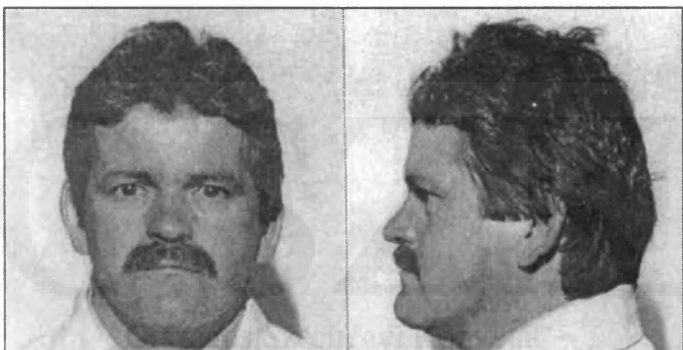
11. pamiroid (+ x)

12. keletbalti (+ x)

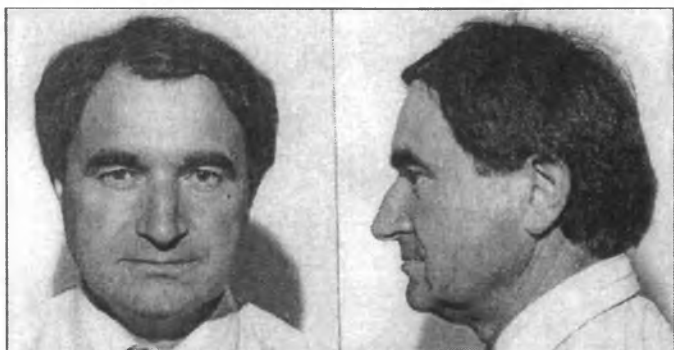
13. alpi (+ x)

14. lapponoid

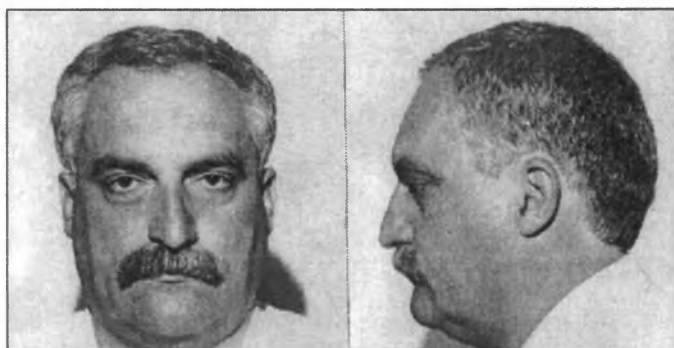
15. k. dinaroid + turanid

16. turanid + k. dinaroid

17. turanid + kaszpi

18. kaszpi + turanid

A nagymegyeri magyarok etnikai embertani képe

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

A nagymegyeriek és a többi csallóközi magyarok etnikai embertani felmérése nemcsak helyi, hanem Kárpát-medencei szinten is nagy jelentőségű, mert az igen sok honfoglaló és XI. századi magyar temető (Nevizánszky 1994) arra utal, hogy a Kisalföldnek a Dunától északra eső részét őseink nagy mértékben népesítették be, ezen felül Nagymegyer és a többi felmért csallóközi helység elkerülte az oszmán-török hódoltságot, így az itteni magyarság jól megőrizhette az Árpád-kori ősök embertani jellegeit.

Nagymegyeri első vizsgálatomra 1996 januárjában került sor, ez év májusában pedig azok felmérésére került sor, akik az első alkalommal nem tudtak megjelenni. A helyi szervezők felkérő levéllel hívták be etnikai embertani vizsgálatra a helyi és környékbeli magyar ősoktól származó 24-60 éves férfiakat és nőket. Sor került néhány önként jelentkező 18-23 éves és 61-65 éves, valamint távolabbi vidékről és más etnikumból származó felmérésére is, de az utóbbiak adatait feldolgozás előtt elkülönítettem. A felméréseken összesen 211 őslakos magyar jelent meg, akik közül 90 a 24-60 éves férfi és 87 a hasonló korú nő.

A méréseket és a leíró jellegeket a Martin kézikönyvben (Martin-Saller 1957-1966) előírt szempontok szerint vettem fel, a szemszínt a Martin-Schulz szemszíntábla, a hajszínt a Fischer-Saller hajszíntábla alapján rögzítettem. Az egyes embertani jellegek elemzését a 24-60 évesek adatai alapján végeztem el, a típusok megoszlásánál a 18-23 és a 61-65 éves őslakosok meghatározását is figyelembe vettem.

A főbb embertani jellegek elemzése

TESTMAGASSÁG

A nagymegyeri magyar őslakosok átlagos termete mindkét nemnél magas, meghaladja az általam 1989 végéig mért magyarok átlagát, de kisebb az összes csallóközi magyarok átlagánál, mely férfiaknál 175,11 cm, nőknél 161,61 cm. Összehasonlításként említem, az általam 1989 és 1996 között mért 24-60 éves magyarok átlagos termete férfiaknál 172 cm, nőknél 159,50 cm körüli. (Magas a termet férfiaknál 170, nőknél 159 cm-től kezdve).

A testmagasság átlagát öröklött tulajdonságokon kívül a mérés időpontja is befolyásolja, mert Európában a termet átlaga folyamatosan emelkedik, Ma-

gyarországon a sorozottaknál az 1937-ben születettektől kezdve évente 0,4 cm-el (Véli 1967). Az általam 1996. VI. 1.-ig vizsgált 34.504 felnőtt közül egy 22 éves nagymegyeri férfi a legmagasabb 198 cm-el, de mert 24 éven aluli, a 24-60 évesek átlagának kiszámításakor az ő adatát nem lehetett figyelembe venni.

FEJHOSSZ

A nagymegyeri magyarok e mérete mindkét nemnél „hosszú”, a 188,10 mm-es magyar férfi és a 179,24 mm-es női átlagnál (Henkey 1993) némileg nagyobb.

FEJSZÉLESSÉG

A nagymegyeriek e mérete férfiaknál és nőknél egyaránt a széles kategóriába esik, mindkét nemnél kissé nagyobb a 160,35 mm-es magyar férfi és a 154,35 mm-es női átlagnál.

HOMLOKSZÉLESSÉG

A nagymegyeriek homloka szélesebb a magyar átlagnál, mely férfiaknál 113,03 mm, nőknél 109,74 mm.

JÁROMÍV-SZÉLESSÉG

A helyi őslakos származásúak járomíve mindkét nemnél széles, férfiaknál kissé nagyobb, nőknél némileg kisebb a magyar átlagnál, mely férfiaknál 146,17 cm, nőknél 139,59 mm. A nagy járomív-szélesség az egyik keleti eredetű örökségünk. Orosz férfiaknál az átlag 140,6 mm. (Bunak 1976).

MORFOLÓGIAI ARCMAGASSÁG

A nagymegyeriek arcmagassága mind férfiaknál, mind nőknél középmagas, a 121,29 mm-es magyar férfi és a 111,52 mm-es női átlaggal csaknem teljesen megegyező.

ÁLLKAPOCS-SZÖGLETSZÉLESSÉG

A helyi őslakosok e mérete mindkét nemnél nagyobb a 112,64 mm-es magyar férfi és 105,62 mm-es női átlagnál és igen jelentősen nagyobb a 107,90 mm-es orosz és 108,50 mm-es európai átlagnál. (Bunak 1976).

ORRMAGASSÁG

A nagymegyeriek orrmagassága mind férfiaknál, mind nőknél némileg kisebb az 53,89 mm-es magyar férfi és 49,89 mm-es női átlagnál.

ORRSZÉLESSÉG

A helyi őslakosok orra mindkét nemnél kissé szélesebb a 35,90 mm-es magyar férfi és a 32,74 mm-es női átlagnál.

FEJJELZŐ

A nagymegyeriek fejjelzője mind férfiaknál, mind nőknél a rövid kategóriába esik, a magyar átlaghoz – mely férfiaknál 85,30, nőknél 86,16 – közeli. Az orosz férfiak fejjelzője 81,4, a régi szláv jellegeket viszonylag leginkább megőrző északi fehéroroszké 81,5 (Bunak 1976), az általam vizsgált palócföldi szlovák férfiaké 85,74, a nőké 86,40 (Henkey 1993 b), a magyar átlaggal csaknem megegyező. (Rövid a fejjelző férfiaknál 81, nőknél 82-től).

ARCJELZŐ

A helyi őslakosok arcjelzője mindkét nemnél széles, a 82,39-es magyar férfi és a 79,63-as női átlaghoz közeli. (Széles az arcjelző férfiaknál 84, nőknél 81 alatt.)

ORRJELZŐ

A nagymegyeriek orrjelzője férfiaknál és nőknél egyaránt keskeny, de némileg kisebb mértékben, mint a 66,86-os magyar férfi és a 65,87-es női átlag. (Keskeny az orrjelző mindkét nemnél 70 alatt.)

JÁROMCSONT ALAKJA

A helyi őslakosok túlnyomó többségére az előreálló járomcsont a jellemző, mely egyike a keleti eredetű örökségünknek. Ez a forma az őslakos eredetű népeknél a 63,6 %-os magyar férfi és a 65,4 %-os női átlagnál nagyobb arányban észlelhető, de a nagymegyeriek és a többi felmért csallóköziek azon magyar népek közé tartoznak, akikre az előreálló forma a legnagyobb mértékben jellemző.

HOMLOKPROFIL

A meredek homlok a nagymegyerieknél még nagyobb mértékben észlelhető, mint a 85,4 %-os magyar férfi és a 92,8 %-os női átlag.

ORRPROFIL

Nagymegyeri férfiaknál konvex, egyenes, konkáv, nőknél egyenes, konvex, konkáv az előfordulás sorrendje. Őslakos eredetű magyar népeknél a konvex forma gyakorisága emelkedik a magyar átlaghoz képest, mely férfiaknál

41,7 %, nőknél 24,9 % és ez a nagymegyeriekre is érvényes. A konvex orrhát előfordulása orosz férfiaknál 16,3 %, orosz nőknél 7,0 % (Bunak 1976), palócföldi szlovák férfiaknál 23,3 %, nőknél 17,1 (Henkey 1993b).

ORRHÁT KIEMELKEDÉSE

A nagymegyeriek nagy többségére a közepesen kiemelkedő orrhát a jellemző, bár férfiaknál az erősen kiemelkedő forma előfordulása is eléggé jelentős. A közepesen kiemelkedő orrhát gyakorisága az 1989 végéig vizsgált magyar férfiaknál 73,3 %, nőknél 87,5 %, a nagymegyeriekkel csaknem megegyező.

TARKÓ PROFILJA

A helyiek abszolút többségénél a tartó enyhén domború, de férfiaknál a lapos forma előfordulása is eléggé jelentős. Az enyhén domború tartó az 1989 év végéig általam felmért magyar férfiaknál 68,2 %, magyar nőknél 78,7 %.

SZEMSZÍN

Mindkét nemnél sötét, kevert (zöldes), világos az előfordulás sorrendje. Az őslakos eredetű népekesség túlnyomó többségénél a sötét szemszín gyakorisága emelkedik a magyar átlaghoz (férfiaknál 42,8 %, nőknél 49,1 %) képest, ami a nagymegyeriekre is érvényes. A sötét szemszín orosz férfiaknál 5,1 %-ban, orosz nőknél 7,2 %-ban (Bunak 1976), palócföldi szlovák férfiaknál 30,0 %-ban, szlovák nőknél 39,6 %-ban (Henkey 1993 b) volt észlelhető.

HAJSZÍN

Országos Széchényi Könyvtár

A hajszín a magyaroknál a legeggyöntetűbb megoszlású jelleg, a barna-fekete árnyalatok férfiaknál 97,3 %-ban, nőknél 96,6 %-ban, a nagymegyerieknél pedig 100 %-ban észlelhetők. A legsötétebb, mély sötétbarna (X), fekete (Y) és koromfekete (Y2) hajszínek nagymegyeri férfiaknál 58,9 %-ban, nőknél 47,1 %-ban voltak meghatározhatók.

A jellegek variációja

A 24-60 éves nagymegyeri férfiak méreteivel és jelzőivel kapcsolatban kiszámítottam a Howells-féle szigma rációkat (Thoma 1957), vagyis az egyes jellegek szórását az egész emberi faj megfelelő szórásának százalékában fejeztem ki (3. táblázat). A kapott eredmények szerint a nagymegyeri férfiak mind a méretek, mind a jelzők tekintetében közepesen egységesek.

A Hiernaux-féle távolságok

E számításoknál (Piveteau 1965) az alábbi jellegeket vettem figyelembe: testmagasság, fejhossz, fejszélesség, járomív-szélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocs-szögletszélesség, orrmagasság, fejjelző, arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, konvex orrhát, erősen kiemelkedő orrhát, enyhén domború tarkó, sötét szemszín és barna-fekete hajszín. 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagos távolság. A többi csallóközi népeiségektől való távolság ennél mindkét nemnél lényegesen kisebb (4. táblázat). A Kárpát-medence általam vizsgált népeiségei közül a legkisebb távolság az Alistál környéki és a Csicsó környéki magyarok között volt kimutatható (férfiaknál 143,75, nőknél 56,25), míg a legnagyobb eltérés a palócföldi szlovák és a lakócsai horvát férfiak (2059), valamint a palócföldi szlovák és a bolhói horvát nők (2097) között volt kimutatható (Henkey 1990).

Típusok megoszlása

A nagymegyeri magyar őslakosoknál turanid (43,6 %), pamíri (18,0 %), dinári (7,6 %), keleti mediterrán (4,7 %) a főbb típusok előfordulási sorrendje úgy, hogy a honfoglalóknál is az első helyen álló turanid típus (Lipták 1958, Nemeskéri-Gáspárdy 1954) lényegesen gyakoribb, mint a további három jelleggyűttes összesen.

Az első helyen álló turanid típuson belül az alföldi változat (2-4. kép) a leggyakoribb, melyre a magas vagy nagyközepes termet, erős alkat, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, széles, igen széles, középmagas arc mellett széles arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, az arc síkjából közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. Az alföldi változatot már Bartucz (1938) is részletesen leírta és megjegyezte, ez jellemző a legnagyobb mértékben a mai magyarokra. Eléggyé gyakori az észak-kazakisztáni változat (1. kép) is, melynél a termet kifejezetten magas, az alkat igen erős, a fej méretei kissé még nagyobbak, az arc szélesebb és a járomcsont is erősebben előreálló. A turanid típusnak erősebben mongoloid jellegű változata nem volt meghatározható, a turanid középtípus is csak egy személynél volt észlelhető, igen gyakori viszont a turano-pamíri átmeneti forma (5-9. kép). A turanid típusba soroltak között még a turanid+dinári (16. kép) és a turanid+kaszipi kevert alakok előfordulása is eléggé jelentős.

A második helyen álló pamíri típus markáns formájára a nagyközepes vagy magas termet, karcsú alkat, a fej kis méretei mellett rövid fejjelző, enyhén széles vagy középszéles, enyhén magas arc mellett közepes arcjelző, lekerékített járomcsont, meredek homlok, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, enyhén domború vagy lapos tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín jellemző. A 11. képekkel bemutatott, pamiroidnak jelzett férfi áll a legközelebb a fenti leíráshoz. Lényegesen gyakoribb Nagymegyeren is a pamiro-turanid átmeneti forma (10. kép), melynél a termet átlagban magasabb, a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb és a járomcsont is előreálló.

A 7,6 %-ban meghatározott dinári típuson belül a balkáni dinári változat 1,9 %-ban, a keleti dinaroid – mely utóbbit a grúz antropológusok kaukázusinak neveznek – 5,7 %-ban volt meghatározható. A balkáni dinári változatra a magas termet, rövid fejjelző, keskeny arcjelző, erősen kiemelkedő, konvex orrhát, lapos tarkó, többnyire sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. Nagymegyeren lényegesen gyakoribb a keleti dinaroid változat, melynek termete szintén magas, fejjelzője is rövid, de a fejének méretei nagyobbak, az arc szélesebb, kevésbé magas és a járomcsont nagyrészt előreálló. Az utóbbi Nagymegyeren túlnyomóan turanoiddal kevert formában (17. kép) volt észlelhető. Vizsgálataim szerint a keleti dinaroid változat jelentősen kötődik a járszági magyarokhoz, valamint a gyeptűr eredetű őslakos népeiségekhez. Meg kell jegyezni, ha a balkáni dinári turanoiddal, pamírral, előázsiaival vagy ezek kombinációjával keveredik, a keleti dinaroidhoz hasonló jelleg-együttes jöhet létre, ezért a balkáni dinárihoz és a keleti dinaroidhoz egyaránt kötődő formákat egyenlő arányban osztottam meg e két változat között.

A 4,7 %-ban kimutatott keleti mediterrán típusból 3,8 % volt sorolható a kaszpi és 0,9 % a pontusi változathoz, az iráni pedig nem volt meghatározható. A magyaroknál átlagban 2,5 %-ban észlelhető kaszpi változatra a magas vagy nagyközepes termet, a fej nagy méretei mellett hosszú vagy közepes fejjelző, középszéles, enyhén magas arc mellett közepes vagy keskeny arcjelző, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, erősen domború tarkó, sötét szemszín, fekete vagy sötétbarna hajszín és magyar viszonylatban legsötétebb, enyhén barnás bőrszín a jellemző. A 12. képekkel bemutatott nő áll közel a fenti leíráshoz, de lényegesen gyakoribb a turanoiddal kevert forma (18. kép).

A többi meghatározható típus gyakorisága nem éri el a 3 %-ot. A meghatározatlanok közé azokat soroltam, akiknél egyik típus jellegei sem érik el az 51 %-ot.

Népesedéstörténeti összefüggések

A 10-11. századi dél-szlovákiai magyar temetők nagy száma, különösen Csallóköz keleti felében, Komárom és Nyitra, valamint Pozsonyvezekény és Galgóc között (Nevizánszky 1994) arra utal, a honfoglaló magyarok nagy mértékben népesítették be ezen területeket. A Kelet-Csallóközben 10-11. századi magyar temetőket az alábbi helységek határában tárták fel: Komárom, Bálványszakállas, Csallóközaranyos, Nagykeszi, Ekel, Nemesócsa I-II., Szilas, Alsógellér, Izsap és Nagymegyert. Mert Nagymegyert, a hozzá tartozó Izsapot és a szomszédos községeket nem érintette az oszmán-török hódoltság (Blaskovics 1993), helyben és a környéken jól fennmaradhattak az Árpád-kori magyarok embertani jellegei. Fokozhatta a környéken a magyarság keleti elemeinek erősödését, hogy László Gyula (1982) szerint a későavarnak nevezett avar kori onogurok nagyobb mértékben éltek meg a honfoglalást, mint egyes kutatók korábban vélték, ezen felül a környékbeli Padányba (Lackovits 1972) és Kulcsodra (Györffy 1990) az Árpád korban besenyők telepedtek. A fentiek alapján nem lehet véletlen, hogy a kutatók jelentős része a csallóköziekéről úgy vélte, embertani vizsgálatuk hű képet adhat a magyarság ősi elemeinek származására nézve is. Nagymegyeri felméréseim szerint a magyar nép középpázsiai rétegeire utaló turanid, pamiri, kaszpi és mongoloid típusok együtt 67,3 %-ban (a magyar átlag 46,4 %), a kaukázusi elemek (keleti dinaroid és előázsiái) 7,6 %-ban (a magyar átlag 9,0 %, a finnugor formák (uráli, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) 2,8 %-ban (a magyar átlag 4,6 %), a régi szláv jellegegyüttesek (északi, cromagnoid és a keletbalti szláv formái) 0,6 %-ban (a magyar átlag 2,1 %) voltak kimutathatók. A középpázsiai eredetű elemek feltűnő túlsúlya összefüggésben lehet a fennmaradt avar kori onogurok és keleti törökök, valamint a besenyők beolvadásával, a finnugor formák igen kis számát az indokolhatja, hogy a honfoglalóknál csak 15,6 %-ban (Lipták 1958, Nemeskéri-Gáspárdy 1954) voltak kimutathatók, a kelet-csallóközi későavaraknak csekély lehetett a finnugor rétegük, a honfoglalás után pedig nem érkezett finnugor eredetű nép a Kárpát-medencébe. A régi szláv jellegegyüttesek teljesen jelentéktelen előfordulásának főbb okai:

1. A Kárpát-medence szláv nyelvű népei együtt éltek és temetkeztek az avarokkal, ezért az avarokkal való keveredésnek jelentős szerepe volt a szlovák nép kialakulásában (Eisner 1933).

2. Kočka (1965) lengyel antropológus 8-12. századi szlováknak tartott koponyákon csak 32 %-ban mutatta ki a régi szláv jellegegyütteseket.

3. A Knyiezsa-féle 15. századi néprajzi térkép (Szűcs 1982) színmagyar lakosságot mutat ki a Vág völgyében Galgócig és vegyes magyar-szláv

népességet Galgóc és Pöstyén, valamint Beckó és Vágbeszterce között. 1910-ben a felvidéki szlovákok többsége azokon a területeken lakott, ahol a 15. században magyarok, vagy magyarok és szlávok vegyesen éltek.

4. Az Aszód környéki vácegresi és a Salgótarján környéki lucfalvai szlovákok az egyes embertani jellegek összehasonlítása alapján lényegesen közelebb állnak a magyarokhoz, mint az oroszokhoz és a régi szláv jellegeket leginkább megőrző fehéroroszokhoz (Henkey 1989). Ezzel van összefüggésben az is, hogy a régi szlávokra jellemző típusok a palócföldi szlovákoknál csak 10,3 %-ban, viszont a törökös típusok 28,5 %-ban, a finnugor formák pedig 10,6 %-ban voltak észlelhetők náluk (Henkey 1985).

5. Mert a szlovákok többségének ősei (késő)avarokkal, magyarokkal, bese-nyökkal keveredtek, nem lehet véletlen, hogy a magyarokhoz embertani szempontból közel állnak, így a velük való kis mértékű keveredés alig módosíthatta a magyarság embertani képét.

Összefoglalva a nagymegyeri felmérés népesedéstörténeti lényegét, az itteni magyarok feltűnően nagy mértékben őrizték meg a magyarság középpázsiai rétegére jellemző típusokat, melyek túlsúlya a finnugor formákhoz képest huszonégyszeres (az összes általam vizsgált falusi és mezővárosi magyaroknál tízszeres), a régi szláv jellegegyüttesekhez képest száztizenkétszeres (az összes általam felmért magyaroknál huszonkétszeres). A honfoglalóknál is leggyakrabban két típus, a turanid és a pamíri előfordulása a nagymegyeriekénél 43,6 %, illetve 18,0 %, lényegesen nagyobb, mint a 31,1 %-os és a 11,9 %-os magyar átlag. A turanid és a pamíri típus nagy gyakorisága az összes csallóközi magyarokra jellemző (5. táblázat). A nagymegyeriekénél eléggé gyakori két további jellegegyüttes, a kaukázusi osztóknál jelentős keleti dinaroid az összes csallóköziekénél 4,5 %-ban, a középpázsiai türkménekénél gyakori kaszpi pedig 4,7 %-ban volt észlelhető.

Főbb irodalom

- Bartucz L. (1938): *A magyar ember*. Budapest.
- Blaskovics J. (1993): *Az Újvári elajet török adóösszeírásai*. Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása. Pozsony.
- Bunak, V. V. (1976): *Rassengeschichte Osteuropas*. In: *Rassengeschichte der Menschheit* (Kiadó Schwidetzky, I.) 4. Lieferung; 7-101.
- Eisner, J. (1933): *Slovensko v praveku*. Bratislava
- Györffy Gy. (1990): *A magyarság keleti elemei*. Budapest.
- Henkey Gy. (1985): *Lucfalva és Vácegres népességének etnikai-antropológiai vizsgálata*. Anthropol. Közl. 29; 153-177.
- (1989): *Az embertani kép*. Palócok I. Eger; 379-439.
- (1990): *A magyarság etnikai embertani képe*. Kandidátusi értekezés.
- (1993a): *Őseink nyomában*. Magyarság és Európa kiadó. Budapest.
- (1993b): *A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe*. Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség kiadása. Léva.
- Kočka, W. (1965): *Archeologisch-antropologische Korrelationen zwischen Ungarn und Slawen im X-XII. Jh.* Acta Arch. Hung. 17; 55-63.
- Lackovics E. (1972): *A rábapatonaiak eredethagyománya*. Arrabona 14; 242.
- László Gy. (1982): *A kettős honfoglalásról*. História 1982/1; 3-4.
- Lipták P. (1958): *Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet*. Acta Arch. Hung. 8; 199-268.
- Martin, R.–Saller, K. (1957-1966): *Lehrbuch der Anthropologie I-VI*. Stuttgart.
- Nemeskéri J.–Gáspárdy G. (1954): *Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz*. Ann. Hist.-natur. Mus. Nat. Hung. 5; 485-526.
- Nevizánszky G. (1994): *A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában*. In: *Honfoglalás és régészet*. Balassi kiadó. Budapest; 171-179.
- Piveteau, M. J. (1965): *Une nouvelle mesure de distance anthropologique entre populations*. Compte Rendu Ac. Sc. Paris, t 260 (II.8); 1748-1750.
- Szűcs J. (1982): *A középkori Magyarország népei*. História 1982/1; 4.
- Thoma A. (1957): *Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése*. Anthropol. Közl. 4; 71-72.
- Véli Gy. (1967): *Az akceleráció a felszabadulás előtt és után*. Anthropol. Közl. 11; 25-30.

1. táblázat

A 24-60 éves nagymegyeri magyar őslakosok méreteinek és jelzőinek főbb paraméterei

Jelleg	Férfiak			Nők		
	n	x	s2	n	x	s2
Testmagasság	90	173,51	36,62	87	160,94	30,86
Fejhossz	90	189,18	27,43	87	179,99	26,27
Fejszélesség	09	161,52	33,87	87	154,43	18,69
Homlokszélesség	90	114,86	14,51	87	111,21	13,01
Járomív-szélesség	90	147,57	25,60	87	139,09	21,05
Morfológiai arcmagasság	90	121,62	25,32	87	110,86	23,12
Állkapocsszöglet-szélesség	90	116,24	30,77	87	108,06	20,71
Orrmagasság	90	53,12	8,00	87	49,26	6,08
Orrszélesség	90	36,60	4,39	87	33,11	3,08
Fejjelző	90	85,38	11,67	87	85,77	8,40
Arcjelző	90	82,39	14,92	87	79,63	19,03
Orrjelző	90	69,00	24,72	87	67,17	26,10

2. táblázat

A 24-60 éves nagymegyeri magyar őslakosok kvalitatív jellegeinek megoszlása

Jelleg	Forma	Férfiak		Nők	
		n	%	n	%
Járomcsont alakja	lekerekített	9	10,0	7	8,0
	előreálló	74	82,2	76	87,4
	előre keskenyedő	7	7,8	4	4,6
Homlokprofil	előre domborodó	-	0,0	-	0,0
	meredek	85	94,4	87	100,0
	hátrahajló	5	5,6	-	0,0
Orrprofil	konkáv	10	11,1	19	21,8
	egyenes	33	36,7	36	41,4
	konvex	47	52,2	32	36,8

Orrhát kiemelkedése	gyenge	2	2,2	1	1,2
	közepes	64	71,1	75	86,2
	erős	24	26,7	11	12,6
Tarkó profilja	erősen domború	7	7,8	11	12,6
	enyhén domború	53	58,9	73	83,9
	lapos	30	33,3	3	3,5
Szemszín	világos (1a-4a)	17	18,9	15	17,2
	kevert (4b-8,10)	32	35,5	24	27,6
	sötét (9,11-16)	41	45,6	48	55,2
Hajszín	vörös (I-VI)	-	0,0	-	0,0
	szőke (A-L)	-	0,0	-	0,0
	átmeneti (M-0)	-	0,0	-	0,0
	barna-fekete (P-Y)	90	100,0	87	100,0

3. táblázat

A 24-60 éves nagymegyeri férfiak Howells-féle szigma rációi

Testmagasság	104,31	Orrmagasság	74,47
Fejhossz	84,52	Orrszélesség	72,24
Fejszélesség	111,92	Méreték átlaga	88,32
Homlokszélesség	77,76	Fejjelző	100,47
Járomívszélesség	95,47	Arcjelző	75,69
Morfológiai arcmagasság	78,59	Orrjelző	63,72
Állkapocsszögletisélesség	95,64	Jelzők átlaga	79,96

4. táblázat

A nagymegyeri 24-60 éves magyarok Hiernaux-féle távolságai

	Férfiak	Nők
Nagymegyeriek - Csicsó környékiek között	262,50	125,00
Nagymegyeriek - Alistál környékiek között	312,50	281,25
Nagymegyeriek - Bősiek között	262,50	218,75

Átlagos távolság 625

5. táblázat

Típusok megoszlása %-ban (Henkey 1996. VI. 30)

<i>Típus</i>	<i>Nagy- megyer</i>	<i>Csalló- közi átlag</i>	<i>Felvidéki magyar átlag</i>	<i>Össz- magyar átlag</i>
Turanid	43,6	42,7	42,6	31,1
Pamiri	18,0	16,8	17,6	11,9
Dinári, keleti dinaroid	7,6	7,0	7,1	5,8
Előázsiai	1,9	1,9	2,0	5,4
Keletbalti	2,8	2,7	3,4	4,5
Keleti mediterrán (kaszpi,pontusi,iráni)	4,7	7,0	5,1	4,1
Alpi	2,4	1,9	2,0	2,5
Lapponoid	0,5	0,7	1,1	1,7
Mongoloid	1,9	1,5	0,8	0,9
Gracilis mediterrán	0,0	0,4	0,4	0,8
Északi	0,0	0,0	0,0	0,4
Cromagnoid	0,0	0,0	0,0	0,4
Atlanto-mediterrán	0,0	0,1	0,0	0,1
Uráli	0,0	0,0	0,0	0,1
Erősen kevert, meghatározatlan	16,6	17,2	17,7	30,2
Vizsgáltak száma	211	731	2.002	32.298

6. táblázat

A fotókkal bemutatott személyek főbb embertani jellemzői

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1	165,9	191	159	120	150	110	114	52	36	83,25	73,33	8	Y	T
2	175,9	186	158	115	152	124	123	53	37	84,95	81,58	14	X	TO
3	154,2	177	152	109	139	108	110	49	33	85,88	77,70	15	X	TO
4	175,9	184	160	108	143	119	117	50	33	86,96	83,22	13	V	TO
5	160,2	181	155	115	142	111	110	48	32	85,64	78,17	14	X	TP
6	181,2	188	166	118	152	120	123	53	35	88,30	78,95	13	Y2	TP
7	161,1	172	157	112	141	108	106	50	31	91,28	76,60	15	X	TP
8	169,2	185	159	111	143	116	117	52	38	85,95	81,12	8	X	TP
9	163,3	179	156	113	140	115	117	52	33	87,15	82,14	8	W	TP
10	164,2	177	151	108	135	116	106	51	33	85,31	85,93	16	X	PT
11	164,7	179	154	109	141	120	110	53	35	86,03	85,11	13	X	P
12	171,2	186	153	114	136	123	111	54	31	82,26	90,44	15	W	KX
13	168,8	180	161	109	139	114	103	50	32	89,44	82,01	3	W	KD
14	149,2	175	154	111	135	111	105	48	35	88,00	82,22	16	Y2	A
15	157,1	189	160	110	151	108	115	49	37	84,66	71,52	15	Y	MT
16	187,2	187	157	116	152	127	116	55	36	83,96	83,55	14	Y	TkD
17	181,1	191	166	115	147	125	116	57	37	86,91	85,03	13	X	kDT
18	176,2	193	160	111	143	120	117	51	33	82,90	83,92	14	Y2	KT

a - testmagasság, b - fejhossz, c - fejszélesség, d - homlokszélesség, e - járomívszélesség, f - morfológiai arcmagasság, g - állkapocsszöglet-szélesség, h - orrmagasság, i - orrszélesség, j - fejjelző, k - arcjelző, l - szemszín, m - hajszín, n - típus

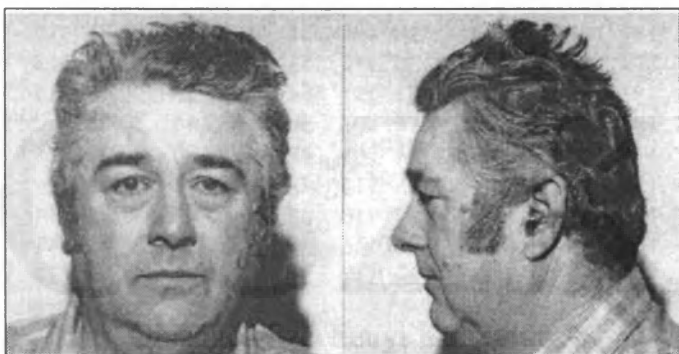
A típusok rövidítései:

T - turanid, TO - turanoid, TP - turano-pamíri, PT - pamiro-turanid, P - pamiroid, KX - kaszpi (+X), KD - keleti dinaroid, A - alpi, MT - mongoloid+turanid, TkD - turanid+keleti dinaroid, kDT - keleti dinaroid+turanid, KT - kaszpi+turanid

Y2 jelzéssel a Fischer-Saller hajszíntáblában nem szereplő koromfekete árnyalatot határoztam meg.

1. turanid

2. turanoid

3. turanoid

4. turanoid

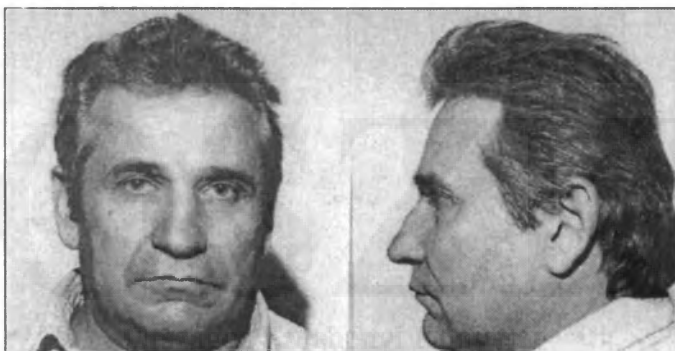
5. turano-pamíri

6. turano-pamíri

7. turano-pamíri

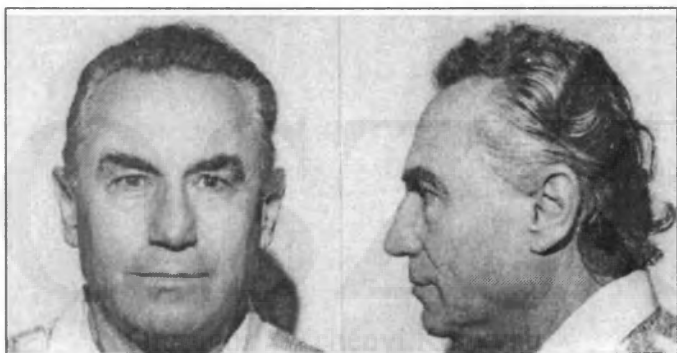
8. turano-pamíri

9. turano-pamíri

10. pamiro-turanid

11. pamiroid

12. kaszpi (+X)

13. keleti dinaroid

14. alpi

15. mongoloid+turanid

16. turanid+keleti dinaroid

17. keleti dinaroid+turanid

18. kaszpi+turanid

Csallóközi magyarok etnikai embertani vizsgálata

Csallóközi összefoglaló tanulmány

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bevezetés

A csallóközi magyarok etnikai embertani felmérésére 1994 és 1996 között került sor. A helyi szervezők Nagymegyer városban és a nagyobb helységeken előre meghatározott utcákból, s a kisebb lélekszámú községekben minden 24-60 éves helyi és környékbeli őslakos családból származót összeírtak és felkérő levéllel hívták be őket a felmérésre. Csicsón, Nagymegyeren és Patason megismételt vizsgálat is volt azok részére, akik első alkalommal nem tudtak megjelenni. A Csicsó környékiek adatai a kulcsodiakkal, patasiakkal, nemesócsaiakkal, az Alistál környékiek a padányiakkal, bögeiakkal együtt kerültek feldolgozásra, tehát a felmérés 9 csallóközi magyar népességet érint. A 9 helységben 731 helyi és környékbeli ősöktől származó felnőtt magyart vizsgáltam. Az önként jelentkező távolabbi vidékekről származók adatai a „származási helyükön kívül vizsgált felvidéki magyarok” csoportjában kerülnek feldolgozásra.

Az antropológusokon kívül a népesedéstörténészek is kezdeményeztek a csallóközi etnikai embertani felméréseket, mert a vizsgált helységeket nem érintette az oszmán-török hódoltság (Blaskovics 1993), így az itteni magyarok jól megőrizhették az Árpád-kori ősök embertani jellegeit és a felmérések eredményei további új adatokat nyújthatnak a magyar nép őslakos eredetű csoportja származásának mérlegeléséhez. A régészeti és történeti adatok alapján a Kelet-Csallóköz vonatkozásában a kutatók joggal remélhették azt, az embertani felmérések fontos új adatokat nyújthatnak a magyarság eredetének tanulmányozásához is. Ugyanis 1992-ig a Komárom és Dunaszerdahely közötti területen a régészek 11 honfoglaló és XI. századi temetőt tártak fel (Nevizánszky 1994) az alábbi helységek területén: Komárom, Bálványszakállas, Nagykeszi, Csallóközaranyos, Ekel, Nemesócsa I-II, Szilas, Alsógellér, Izsap, Nagymegyer. E feltárt temetők is alátámasztják azt, hogy ősünk nagy mértékben benépesítették e vidéket. De nemcsak a Csallóköz keleti része, hanem a Dunától északra eső sík terület is a Kárpát-medence azon vidékei közé tartozik, ahol igen sok X-XI. századi magyar temetőt tártak fel a régészek, főleg Marcelháza és Zsitvabesenyő, Komárom és Tardoskedd, Nyitra és Vág-sellye, valamint Pozsonyvezekény és Szered között (Nevizánszky 1994). A gazdag mellékletű honfoglaló magyar sírok nagy száma alapján Szabó (1983) a Komárom, Nyitra, Galánta közötti vidéken X. századi fejedelmi uralmi területet és az egyik akkori magyar hatalmi központot mutatott ki. De a régészet a Kelet-Csallóköz vonatkozásában is igazolja László Gyula (1982) azon nézetét, hogy a későavarok nagyobb mértékben éltek meg a magyar hon-

foglalást, mint egyes kutatók korábban vélték és összeolvadva a honfoglalókkal a magyar nép egyik alkotó elemévé váltak. Tánczos (1997) Nagymegyer környéki gazdag avar kori leleteket említve bizonyítva látja, az avar maradvány csoportok a honfoglalás korában még lakott avar telepeket alkottak és védőgyűrűt képeztek a Megyer törzs települései körül, ami igazolja azt a feltevést, hogy az avarok a honfoglalókban barátokat és szövetségeket találtak. Komárom környékét Árpád fejedelem Ketel kabar vezérnek ajándékozta, akinek fia Alaptulma Komárom várát építtette (Blaskovics 1991), ami szintén azt támasztja alá, a magyar fejedelmek a Vág-Duna környékét fontos stratégiai területnek tekintették, melyet katonai segédnépükkel, a kabarokkal is megerősítették. Komárom ősi Camarun nevének jelentése a török nyelvek szerint „kabar birtoka”, Nemesócsa Ócsád kabar vezér nevét őrzi, míg Csicsó a török Csicsak (virág) szóból keletkezett (Blaskovics 1991). Az Árpád-korban a magyarság középpázsiai rétege a besenyők beköltözésével tovább erősödött, a Csallóközben Kulcsodra (Györffy 1990), Padányba, Bösre és Karcsára (Lackovits 1972) telepedtek besenyők. (A XIX. század végén Dunaszerdahely környékén 12 Karcsa nevű falu volt.) Igen fontos történeti tény az is, hogy az általam felmért csallóközi helységeket nem érintette az oszmán-török hódoltság. A fentiek alapján valószínűnek látszott, a vizsgált csallóközi népségek jól megőrizhették őseik embertani jellegeit.

A felvétel és feldolgozás módszere

Országos Széchényi Könyvtár

A méreteket Martin technikájával (Martin-Saller 1957-1966) vettem fel. A szemszínt a Martin-Schulz szemszíntábla, a hajszínt a Fischer-Saller hajszíntábla alapján rögzítettem. Az egyes embertani jellegek elemzését a 24-60 éves korcsoport adatai alapján végeztem el, a taxonómiai megoszlásnál a 18-23 és a 61-70 évesek meghatározásait is figyelembe vettem.

A főbb embertani jellegek elemzése

TESTMAGASSÁG

A csallóközi férfiak és nők átlagos termete egyaránt magas. (Magas termet férfiaknál 170, nőknél 159 cm-től kezdve, ennél azonban a csallóköziek mindkét nemnél lényegesen magasabbak.) Az eddig felmért kárpát-medencei

népességek közül a Vág-Dunától és a Vágtól nyugatra élő magyar népességek a legmagasabbak, elsősorban az Alistál környékiek (férfiak 176,40 cm, nők 163,00 cm), bősiek (f. 175,86 cm, n. 161,58 cm), perediek (f. 175,16 cm, n. 163,08 cm), Csicsó környékiek (f. 175,11 cm, n. 161,58 cm) és pozsonyeperjesiek (f. 175,01 cm, n. 161,91 cm). A termet átlagát azonban a mérés időpontja is befolyásolja, mert Európában az átlag folyamatosan emelkedik, Magyarországon a sorozottaknál az 1937-ben születettektől kezdve évi 0,4 cm-rel (Véli 1967), a csallóközieket és a mátyusföldieket pedig 1994 és 1997 között vizsgáltam. A termetnövekedés különösen a dunaszerdahelyi és komáromi járásban feltűnően nagy, ahol 1942-ben a 19 éves fiúk termete a magyar átlag körüli volt (Rosztóczy 1942), viszont az általam 1990 és 1997 között mért magyar férfiak átlagánál több, mint 3 cm-rel, nőknél több, mint 2 cm-rel magasabb.

A FEJ ÉS AZ ARC MÉRETEI

A csallóközi férfiak és nők fejhossza nagyobb a magyar férfi (187,89 mm) és női (179,29 mm) átlagnál, de úgy, hogy fejük és arcuk összes szélességi méretei lényegesen nagyobbak mind az európai, mind az orosz átlagokhoz (Bunak 1976) képest. A csallóközi férfiak szélességi méretei feltűnően nagyobbak az oroszok 154,5 mm-es fejszélességéhez, 140,6 mm-es járomívszélességéhez és 107,9 mm-es állkapocsszögletisélességéhez képest és meghaladják az európai népekre jellemző átlag maximumát is. (Az orosz és az európai nők átlagait Bunak nem adta meg.) A palócföldi szlovák férfiak és nők átlagai viszont az összmagyar és a csallóközi átlagokhoz közeliak (Henkey 1985, 1993b).

FEJJELZŐ

A csallóközi magyarok fejjelzője mindkét nemnél rövid, de némileg kisebb mértékben, mint a 85,30-as magyar férfi és a 86,16-os magyar női átlag. (Rövid a fejjelző férfiaknál 81-től, nőknél 82-től.) A csallóköziek kevésbé rövid fejjelzője főleg azzal van összefüggésben, hogy náluk a hosszú fejű keleti mediterránok a 4,2 %-os magyar átlaggal szemben 7,0 %-ban voltak meghatározhatók. E típuson belül a kaszpi változat előfordulása közel kétszerese a 2,5 %-os magyar átlagnak. Az orosz (81,4) és a régi szláv jellegegyütteseket viszonylag leginkább megőrző északi fehér orosz férfiak fejjelzője (81,5) mind a csallóköziektől, mind a magyar átlagtól jelentősen eltér, viszont a palócföldi szlovákoké a magyar átlagokkal csaknem teljesen megegyező, férfiaknál 85,74, nőknél 86,40 (Henkey 1985, 1993b).

ARCJELZŐ

A csallóközi magyarok arcjelzője mindkét nemnél széles, közel áll a 82,93-as magyar férfi és a 79,97-es magyar női átlaghoz (Henkey 1993a), valamint a 82,45-ös palócföldi szlovák férfi és a 79,78-as szlovák női átlaghoz (Henkey 1993b). Az oroszok és a fehéroroszok morfológiai arcmagasságát nem a Martin módszer szerint az orrgyöktől, hanem a szemöldöktől mérték, ezért a vonatkozó átlagok nem összehasonlíthatók.

ORRJELZŐ

A csallóköziek, a felmért magyarok és a palócföldi szlovákok orrjelzője egyaránt keskeny. (Keskeny az orrjelző mindkét nemnél 70 alatt.) Az oroszok és a fehéroroszok átlagai az eltérő mérési módszer miatt nem összehasonlíthatók.

JÁROMCSONT ALAKJA

A csallóközi magyarok túlnyomó többségére az előreálló járomcsont a jellemző. E forma gyakorisága lényegesen nagyobb náluk a 63,6 %-os magyar férfi és a 65,4 %-os magyar női átlagnál. Az előreálló járomcsont nagy gyakorisága az egyik keleti eredetű örökségünk, mely az őslakos eredetű magyar népességnél, így a csallóközieknel is nagyobb arányban észlelhető. Ez a forma a csallóköziek között a bösi férfiaknál (87,3 %) és a nagymegyeri nőknél (87,4 %) volt a legnagyobb arányban meghatározható, gyakorisága kazak férfiaknál és nőknél egyaránt 100 % (Iszangul 1982), palócföldi szlovák férfiaknál 52,4 %-ban, szlovák nőknél 64,0 %-ban volt észlelhető (Henkey 1993b).

HOMLOKPROFIL

A meredek homlok a csallóközieknel még nagyobb arányban volt észlelhető, mint a 85,4 %-os magyar férfi és a 92,8 %-os magyar női átlag. A meredek forma gyakorisága a palócföldi szlovákoknál is ehhez közeli, férfiaknál 84,5 %, nőknél 90,0 % (Henkey 1993b).

ORRHÁT PROFILJA

tekintetében csallóközi férfiaknál konvex, egyenes, konkáv, nőknél egyenes, konvex, konkáv az előfordulás sorrendje. Őslakos eredetű magyar népességek nagy többségénél a konvex forma gyakorisága emelkedik a magyar átlaghoz képest, mely férfiaknál 41,7 %, nőknél 24,9 % és ez a csallóköziekre is mindkét nemnél érvényes. A konvex orrhát palócföldi szlovák férfiaknál 23,3 %, szlovák nőknél 17,1 % (Henkey 1985, 1993b), orosz férfiaknál 16,3 %-ban, orosz nőknél 7,0 %-ban volt észlelhető (Bunak 1976). Bunak a Martin mód-

szertől (Martin-Saller 1957-1966) eltérően orosz férfiaknál 6,4 %-ban, nőknél 6,0 %-ban hullámos orrhátat is kimutatott. Az e kategóriába soroltak egy része a Martin-féle konvex orrhát 4. sémájával megegyező lehet. A konvex orrhát gyakorisága a Kárpát medencében a délsomogyi horvátoknál a legnagyobb, férfiaknál 68,7 %, nőknél 45,8 % (Henkey 1993b).

AZ ORRHÁT KIEMELKEDÉSE

a csallóköziek túlnyomó többségénél közepes. E tekintetben a férfiak alig térnek el a 73,3 %-os magyar átlagtól, e formának a csallóközi nőknél kimutatott gyakorisága a 87,5 %-os magyar átlaggal szinte teljesen megegyező. A közepesen kiemelkedő orrhát aránya a Kárpát-medencében a palócföldi szlovákoknál a legnagyobb, férfiaknál 90,3 %, nőknél 94,6 % és a Baja környéki bunyevácoknál a legkisebb, férfiaknál 39,4 %, nőknél 68,9 % (Henkey 1993b).

SZEMSZÍN

A csallóközieknek mindkét nemnél sötét, kevert (zöldes), világos az előfordulás sorrendje. Férfiaknál a sötét szemszín relatív többségben, nőknél abszolút többségben van, mindkét nemnél nagyobb arányban észlelhető, mint 42,8 %-os magyar férfi és a 49,1 %-os magyar női átlag (Henkey 1993a). A sötét szemszín gyakorisága orosz férfiaknál 5,1 %, orosz nőknél 7.2 % (Bunak 1976), palócföldi szlovák férfiaknál 30,0 %, szlovák nőknél 39,6 %. A sötét szemszín a dél-somogyi horvátoknál feltűnően nagy arányban észlelhető, férfiaknál 54,7 %-ban, nőknél 63,9 %-ban (Henkey 1993b).

HAJSZÍN

tekintetében mind a csallóköziek, mind általában a felmért magyarok a legnagyobb mértékben egységesek. A barna-fekete hajszínárnyalatok a csallóközieknek még kissé nagyobb arányban voltak meghatározhatók, mint a 97,3 %-os magyar férfi és a 96,6 %-os magyar női átlag. A barna-fekete hajszínárnyalatok együttes előfordulása a palócföldi szlovákoknál (f. 94,2 %, n. 92,8 %) és a dél-somogyi horvátoknál (f. 100,0 %, n. 98,6 %), a magyar átlaghoz közeli (Henkey 1993b), viszont az oroszoknál jelentősen eltérő, férfiaknál 68,0 %, nőknél 62,5 %. A régi szláv jellegegyütteseket viszonylag leginkább megőrző északi fehéroroszoknál Bunak (1976) csak a világos hajszín gyakoriságát adta meg férfiaknál 29,5 %-ban, ami igen jelentős eltérés a csallóközi férfiakra jellemző 0,0 %-tól.

A Howells-féle szigma rációk

A csallóközi 24-60 éves férfiak kilenc méretével és három jelzőjével kapcsolatban kiszámítottam a szigma rációkat (Thoma 1975), vagyis az egyes jellegek szórását az egész emberi faj megfelelő szórásának százalékában fejeztem ki (20. táblázat). A csallóköziek a méretek tekintetében enyhén, a jelzők vonatkozásában közepesen egységesek.

A Hiernaux-féle távolságok

Ezen antropológiai-statisztikai számítások (Piveteau 1965) során az alábbi jellegeket vettem figyelembe: testmagasság, fejhossz, fejszélesség, járomívszélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocsszögletszélesség, orrmagasság, fejjelző, arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, konvex orrhát, erősen kiemelkedő orrhát, enyhén domború tarkó, sötét szemszín és barna-fekete hajszín. 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagos távolság. A csallóközi férfiak és nők fent említett jellegeit két dunántúli (Rábaköz, Somogy megyei őslakosok), két felvidéki (Pered, Ipolybalog), két tiszántúli (Nagyecsed, Kisújszállás) és egy erdélyi (Bögöz) népességgel hasonlítottam össze. Az összehasonlított népségek is őslakos eredetű magyarok. E számítások szerint a csallóközi férfiak és nők az ipolybalogiakhoz, valamint a rábaközi és bögözi nőkhez állnak feltűnően közel, említésre méltó eltérés csak a kisújszállási nagykun férfiakkal mutatható ki, de az utóbbi távolság is eléggé jelentéktelennek látszik, ha figyelembe vesszük, hogy a palócföldi szlovák és a lakócsai horvát férfiak közötti távolság 2059 (Henkey 1990). A korábbi Hiernaux-féle számítások is azt igazolták, a falusi és mezővárosi magyar népségek nagy többsége embertani szempontból közel áll egymáshoz (Henkey 1990) és a közelállást a csallóköziekkel kapcsolatos számítások is megerősítették. A csallóközi népségek közötti távolság férfiagnál 112,50 és 362,50, nőknél 31,25 és 281,25 közötti. Feltűnően kicsi az eltérés a Csicsó környékiek és az Alistál környékiek között, férfiagnál 112,50, nőknél 31,25.

A csallóköziek taxonómiai összetétele

A vizsgált csallóközi magyaroknál négy típusnak, a turanidnak (42,7 %), a pamirnak (16,8 %), a dinaroidnak (7,0 %) és a keleti mediterránnak (7,0 %) van jelentősebb szerepe.

A gyakoriság szempontjából első helyen álló turanid típuson belül az alföldi változat (7-10. kép) előfordulása a legnagyobb, melyre a csallóközieknel a magas termet, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, széles-igen széles, közép magas arc mellett széles arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. A magyar átlagnál nagyobb arányban észlelhető az észak-kazakisztáni turanid változat (3-6. kép), melynél a termet átlagban még magasabb, a fej méretei kissé nagyobbak, az arc még szélesebb és a járomcsont is kissé erősebben előreálló, mint az alföldi változatnál. Kimutatható a turanid típusnak erősebb mongoloid jellegű változata (1. kép) és a turanid középtípus (2. kép) is. Jelentős a turano-pamiri átmeneti forma (13-15. kép) előfordulása, melynél a túlnyomó turanid jellegek mellett főleg a közepesen erősebben kiemelkedő orrhátban és a lefelé és befelé görbülő orrcsúcsban nyilvánulnak meg a pamiri jellegek. Eléggé gyakoriak a turanid + dinaroid (30-31. kép) és a turanid + kaszpi (34. kép) kevert formák is. A Csallóközben a turanid típusba soroltak gyakorisága Alistálon (47,3 %), Bősön (47,0 %) és Kulcsodon (45,2 %) a legnagyobb.

A turanid típus az I. e. 500 és az I. u. 1000 között alakult ki az ott a bronzkor óta őshonos, europoid jellegű andronovói típus és keletről fokozatosan betelepülő mongoloidok összeolvadásából (Lipták 1955, Ginzburg 1966) úgy, hogy az andronovói képezte az alapréteget és a mongoloid volt a másodlagos (Iszmagul 1970). A magyar turanidok túlnyomó többsége, a 31,4 %-ból 30,4% azokhoz a nagyobb részt europoid jellegű turanid formákhoz áll közel, melyek Kazakisztán területén az I. e. III. és az I. u. XII. század között voltak jellemzők (Iszmagul 1982). A XIII. században főleg Kazakisztán északkeleti részében és a középső sávban, a Selyem út mentén mongol hódítók telepedtek rá az őslakosságra, így ezeken a vidékeken a turanid típusnak erősebben mongoloid jellegű változata alakult ki. Mert a magyarság középpázsiai eredetű rétegei, valamint a magyar népbe beolvadt középpázsiai eredetű besenyők, uzok, kunok, volgai bolgár-törökök (böszörmények) ősei mind még a XIII. század előtt kitelepültek Közép-Ázsiából, nem hozhatták magukkal nagyobb számban azt az erősebben mongoloid jellegű turanid változatot, mely Közép-Ázsia egyes tájain is csak a XIII. századtól kezdve került többségbe. Mert a turanid típus alföldi változatának jelentős szerepe van a magyar nép összetételében,

fontosnak látszik e változattal külön foglalkozni. E változatot már Bartucz (1938) részletesen leírta és mutatta be nagyrészt Csongrád megyei kiskisgazdák képeivel és úgy vélte, e változat kifejezetten a magyarsághoz kötődik, viszont én nagy számban határoztam meg a bulgáriai tatároknál (Henkey 1971), Iszmagul (1982) a kazakoknál, Field szakfotói alapján (1953) pedig jól felismerhető a kaukázusi, alán eredetű oszétoknál, azaz jelentős mértékben kötődik más középázsiai vagy részben középázsiai eredetű népeességhez is.

Mint a magyar népeések túlnyomó többségénél, a csallóközietknél is a pamiri típus áll a másodík helyen. E típus markáns formájára a nagyközepes vagy magas termet, a fej kis méretei mellett rövid fejjelző, enyhén széles vagy közép széles, enyhén magas arc mellett közepes vagy keskeny arcjelző, lekerékített járomcsont, meredek homlok, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, befelé és lefelé görbülő orrcsúcs, enyhén domború vagy lapos tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. A 21. képekkel bemutatott, pamiroidnak jelzett férfi áll a legközelebb a fenti leíráshoz. Bár a falusi és mezővárosi magyaroknál általában lényegesen gyakoribb a pamiro-turanid átmeneti forma (16-20. kép), de a csallóközietknél e túlsúly még az átlagosnál is nagyobb arányú. E formánál a termet átlagban magasabb, a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb, a járomcsont előreálló és a glabella is erősebben fejlett. A 16. képekkel bemutatott igen magas férfi azt az átmeneti alakot képviseli, mely turano-pamirnak is jelölhető lenne. Ritkábban észlelhető volt a pamiri + dinaroid keveredés (33. kép) is. A Csallóközben a pamiri típusba soroltak gyakorisága Patason (22,9 %), Csicsón (21,5 %) és Padányban (20,0 %) a legnagyobb.

Ginzburg (1966) szerint a pamiri típus Közép-Ázsia délkeleti részében az andronovói típus gracilizációjából (finomodásából), egy (keleti) mediterrán változat brachycephalizációjából (rövidfejjé válásából) és e két új forma keveredéséből alakult ki. Schwidetzky (1950) üzbég és tadzsik férfiak vizsgálata alapján írta le és mutatta be a turanid és a pamiri típus közötti átmeneti lépcsőket. Vizsgálataim eredményei arra utalnak, a turanid és a pamiri típus közötti átmeneti formák csak kis mértékben különböznek és a pamiro-turanidnak jelöltek a méretek szempontjából közel állnak a turanidokhoz (Henkey-Kálmár 1984), csak a kvalitatív jellegek többsége az, amely fokozatonként egyre közelebb kerül a markáns pamiri formához. Az általam közölt típus standardok szerint a markáns pamiri típus a méretek többsége tekintetében közel áll az előázsiai típushoz (Henkey-Kálmár 1984).

A Csallóközben 7,0 %-ban kimutatott keleti mediterrán típuson belül a kaszpi változathoz közeli forma (22-23. kép) a túlnyomó, mely náluk 4,7 %-ban volt észlelhető. E formára a magas termet, a fej nagy méretei mellett közepes vagy hosszú fejjelző, közép széles, enyhén magas arc mellett közepes arc-

jelző, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex, vagy egyenes orrhát, erősen domború tarkó, sötét szemszín, fekete vagy mély sötétbarna hajszín és enyhén barnás bőrszín a jellemző. Gyakran határozható meg turaniddal kevert formában (35. kép). A keleti mediterrán típus pontusi változatához közeli alak (24. kép) a csallóközieknel 1,8 %-ban, az iráni változat 0,5 %-ban volt észlelhető.

A dinaroidok közé soroltak közül az általam vizsgált magyaroknál 3,0 %-ban kimutatható balkáni dinári változat a csallóközieknel 2,7 %-ban, a grúz antropológusok által (Natishvili–Abdushelishvili 1960) kaukázusinak nevezett keleti dinaroid változat viszont 4,3 %-ban volt meghatározható a 2,8 %-os magyar átlaggal szemben. A 25. képekkel bemutatott nőt a keleti dinaroid változatba soroltam, míg a 26. képeken látható férfi a balkáni dinári változathoz áll közel, de a fej hossza nagyobb, tarkója pedig nem lapos, hanem enyhén domború. A keleti dinaroid változatba soroltak termete kifejezetten magas, hasonlóan, mint a balkáni változatnál, de a fejének méretei átlagban nagyobbak, az arc szélesebb, kevésbé magas, a járomcsont nagyrészt előreálló és az orrhát konvexitása csak a csontos orr alsó harmadában vagy a porcos orrban kezdődik. Ha azonban a balkáni dinári turaniddal, pamirival, előázsiaival vagy ezek kombinációjával jelentősebb mértékben keveredik, a keleti dinaroidhoz hasonló jellegegyüttes jöhet létre. A fentiek miatt a mindkét változathoz kötődő kevert formákat (32. kép) egyenlő arányban osztottam meg a két dinaroid változat között.

A ritkábban előforduló típusok közül az alpit a 27., a lapponoidot a 28., a mongoloid kevert formáját a 29. képekkel mutatom be. A gyakoribb kevert formák a 30-36. képeken láthatók. Az általam vizsgált 32891 magyarnál 5,3 %-ban kimutatható előázsiai és a 4,5 %-ban észlelhető keletbalti a Csallóközben jellegzetes formában nem volt meghatározható, az utóbbi jellegei nagyrészt turaniddal kevert alakban (48. kép) voltak észlelhetők. Az előázsiai és a keletbalti típusnak a magyar átlagnál lényegesen kisebb előfordulásának oka, hogy az előázsiai típus jelentős részben a Duna-Tisza közéhez (Henkey 1989), ezen belül is főleg a kiskunokhoz (Henkey–Kalmár 1984) kötődik, akiknél gyakorisága 14,1 %, míg a keletbalti típus a palócföldi (8,4 %) és a Duna-Tisza közi (6,7 %) telepese eredetű magyaroknál észlelhető a legnagyobb arányban (Henkey 1993a).

Népesedéstörténeti összefüggések

A honfoglaló magyaroknál is leggyakoribb két típus, a turanid és a pamiri (Lipták 1958) eddig a felvidéki és a kárpátaljai magyaroknál volt észlelhető a legnagyobb arányban. A Felvidéken e téren a Vágtól és a Vág-Dunától nyugatra élő magyarok a legegységesebbek közé tartoznak, a csallóköziéknél a turanid és a pamiri típus együttes gyakorisága 58,5 %, jelentősen meghaladja a 43,4 %-os magyar átlagot. E két középzásiai eredetű típus a mátyusföldi pozsonyeperjesieknél 66,1 %-ban, a peredieknél 62,2 %-ban volt kimutatható, még a csallóközi átlagnál is nagyobb mértékben. Népesedéstörténeti szempontból további fontos adat lehet, hogy a gyepűör eredetű és egyéb katonai feladatokat ellátó népeségek leszármazottainál a turanid és a pamiri típuson kívül jelentős arányban kimutatható kaszpi és keleti dinaroid változat a csallóköziéknél 4,7 %-ban, illetve 4,3 %-ban észlelhető. (A kaszpi változat összmagyar gyakorisága 2,5 %, a keleti dinaroidé 2,8 %. A kaszpi változat főleg a székely, besenyő és kun eredetű magyaroknál, a keleti dinaroid a jázságiaknál gyakori, az utóbbi kapcsolódhat a kabarok alán rétegéhez is. A turanid, pamiri, kaszpi és keleti dinaroid nagy gyakorisága arra utal, honfoglaló őseink igen jelentős arányban népesítették be a Vágtól és a Vág-Dunától nyugatra eső területet, amit az e vidéken nagy számban feltárt X-XI. századi magyar temetők (Nevizánszky 1994) is alátámasztanak. Kabarok letelepedését e területen az írott források is igazolják, mert Komárom környékét Árpád fejedelem Ketel kabar vezérnek ajándékozta (Blaskovics 1991), a Csallóközben pedig a besenyők Árpád-kori betelepődése (Lackovits 1972, Györffy 1990) is erősítette a magyarság középzásiai rétegét. A Csallóközben elősegítette az Árpád-kori magyarság embertani jellegeinek fennmaradását, hogy e vidék elkerülte az oszmán-török hódoltságot (Blaskovics 1993). Az általam vizsgált csallóközi magyaroknál a középzásiai réteggel kapcsolatban hozható típusok (turanid, pamiri, kaszpi, mongoloid) 65,7 %-ban (a magyar átlag 46,8 %), a finnugor formák (uráli, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) 2,9 %-ban (a magyar átlag 4,6 %), a régi szláv jellegegyüttesek (a keletbalti régi szláv formái, valamint az északi és a cromagnoid fele része) 0,5 %-ban (a magyar átlag 2,1 %) észlelhetők. (Az általam felmért magyaroknál az északi és a cromagnoid típusba soroltak felénél apai vagy anyai ágon német eredetű családnév mutatható ki.) A finnugorokkal kapcsolatba hozható formák csökkenése a honfoglalóknál kimutatott 15,6 %-hoz (Lipták 1958, Nemeskéri-Gáspárdy 1954) képest azzal magyarázható, hogy a honfoglalás után nem érkezett finnugor eredetű nép a Kárpát-medencébe. A régi szláv jellegegyüttesek teljesen jelentéktelen, 0,5 %-os csallóközi előfordulása azzal is összefüggésben lehet, hogy a Kárpát-

medence honfoglalás kori szláv nyelvű népei Tretyakov (1953) szerint nem voltak tiszta szlávok, kialakulásukban jelentős szerepük volt a középzásiai eredetű népeknek, főleg a későavaroknak (Eisner 1933). Ezzel összhangban van, hogy Kočka (1965) lengyel antropológus VIII. és XII. század közötti, szlováknak tartott koponyákon csak 32 %-ban mutatta ki a régi szlávoknál és germánoknál gyakori északi és cromagnoid típust, a középzásiai eredetű népekkel való keveredésre a turanid típus 21 %-os gyakorisága, a korai vaskori és a finnugor elemek beolvadására pedig az alpi és a lapponoid típusok együttes 23 %-os előfordulása utal. De nem valószínű, hogy az északi és cromagnoid típusnak a VIII-XII. századi szlovák koponyákon kimutatott gyakorisága teljes egészében szláv ősökre lenne visszavezethető, mert a szlovákok őseibe a germán gepidák is beolvadtak (Bakó 1989), akiknél az északi típus gyakori volt (Bartucz 1938). A Lucfalvára és Vácegresre betelepült szlovákok mai utódainál a középzásiai eredetű turanid (16,4 %) és pamiri (10,7 %) típusok gyakorisága jelentős, a régi szláv jellegegyüttesek 10,3 %-os előfordulását a finnugor formák 10,6 %-os aránya is meghaladja (Henkey 1985).

Összefoglalva a csallóközi etnikai embertani felméréseim lényegét, az e vidéken élők a kedvező körülmények miatt a magyarság embertani szempontból legegységesebb népességei közé tartoznak és igen jelentős arányban őrizték meg a honfoglaló magyaroknál és a mai középzásiai népeknél egyaránt gyakori jellegegyütteseket, így vizsgálatuk eredményei fontos új adatokat nyújthatnak a magyar nép eredetének tanulmányozásához. Az egységes embertani kép csaknem azonos arányban a többi felmért felvidéki magyarokra is jellemző.

Országos Széchényi Könyvtár

Főbb irodalom

- Bakó F. (1989): *A palóc néprajzi csoport eredete, etnikai összetevői.*
Palócok I., Eger; 53-117.
- Bartucz L. (1938): *A magyar ember.* Budapest.
- Blaskovics J. (1991): *Néhány Árpád-kori személy- és helynév tanúsága.*
A Zürichi Magyar Történeti Egyesület Kiadványa I. Zürich ; 27-31.
- (1993): *Az ujbári ejálet török adóösszeírásai. Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása. Pozsony.*
- Bunak, V. V. (1976): *Rassengeschichte Osteuropas.* In: *Rassenkunde der Menschheit* (kiadó Schwidetzky, I.), IV. Lieferung; 7-101.
- Eisner, J. (1933): *Slovensko v pravěku.* Bratislava.
- Field, H. (1953): *Contributions to the Anthropology of the Caucasus.*
Peabody Mus. Harvard Univ. LXVIII/1.
- Ginzburg, V. V. (1966): *Die Entstehung der mittelasiatischen Zwischenstromtipus.* Homo 17; 172-190.
- Györffy Gy. (1990): *A magyarság keleti elemei.* Budapest.
- Henkey Gy. (1971): *Rusze környéki tatárok embertani vizsgálata.*
Anthropologia Hungarica 11; 137-164.
- (1985): *Lucfalva és Vácegres népességének etnikai-antropológiai vizsgálata.*
Anthrop. Közl. 29; 153-177.
- (1987): *Katymári és csávolyi bunyevácok antropológiai vizsgálata.*
Cumania 10; 515-552.
- (1989): *Duna - Tisza közi magyarok etnikai embertani vizsgálata.* Cumania 11; 499-542.
- (1990a): *A magyarság etnikai embertani képe.* Kandidátusi értekezés.
- (1990b): *Babócsa és Bolhó népességének etnikai embertani vizsgálata.*
In: *Babócsa története*; 277-308.
- (1993a): *Őseink nyomában.* Magyarság és Európa kiadó. Budapest.
- (1993b): *A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe.* A Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása. Léva.
- Henkey Gy.–Kalmár S. (1984): *Kiskunsági őslakosok etnikai embertani vizsgálata.* Cumania 8; 541-602.
- Iszmagulov, O. (1970): *Naszelenyie Kazahsztana ot epochi bronzü do szovremennosti.* Alma-Ata.
- (1982): *Etnicszeszkaja antropologia Kazahsztana.* Alma-Ata.
- Kočka, W. (1965): *Archeologisch-antropologische Korrelation zwischen Ungarn und Slawen im X-XII. Jh.* Acta Arch. Hung, 17; 55-63.

- Lackovits E. (1972): *A rábapatonaiak eredethagyománya.* Arrabona 14; 242.
- László Gy. (1982): *A kettős honfoglalásról.* História 1982/1; 3-4.
- Lipták P. (1955): *Zur Frage der antropologischen Beziehungen zwischen dem mittleren Donaubecken und Mittelasien.* Acta Orient. Hung. 5; 271-312.
- (1958): *Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet.* Acta Arch. Hung. 8; 199-268.
- Martin, R.–Saller, K. (1957-1966): *Lehrbuch der Anthropologie I-VI.* Stuttgart.
- Natishvili, A. N.–Abushelishvili, M. G. (1960): *Contributions to the Anthropology of the Georgian People.* Peabody Mus. Harvard Univ. Russian Translation Series 1/2; 72-80.
- Nemeskéri J.–Gáspárdy G. (1954): *Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz.* Ann. Hist.-natur. Mus. Nat. Hung. 5; 485-526.
- Nevizánszky G. (1994): *A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában.* Honfoglalás és régészet. Balassi Kiadó; 171-179.
- Piveteau, M. J. (1965): *Une nouvelle mesure de distance anthropologique entre populations.* Compte Rendu Ac. Sc. Paris, t 260 (II.8); 1748-1750.
- Rosztóczy E. (1942): *Beszámoló a leventék első rendszeres orvosi vizsgálatának eredményeiről.* Az Ifjúság Orvosa I. évf. 6; 294-320.
- Schwidetzky, I. (1950): *Turaniden Studien.* Akademie der Wissenschaften und der Literatur; 235-291.
- Szabó J. Gy. (1983): *A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás.* Forrás. Kecskemét 1983/7; 34-51.
- Tánczos T. (1997): *A nagymegyeri Mátyás legendák.* Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 7. Dunaszerdahely-Nagymegyer; 7-29.
- Thoma A. (1957): *Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése.* Anthropol. közl. 4; 71-72.
- Tretyakov, N. P. (1953): *Tretyakov professzorral folytatott megbeszélés jegyzőkönyve.* Szovjet régészet 5-6; 151-160.
- Véli Gy. (1967): *Az akceleráció a felszabadulás előtt és után.* Athropol. Közl. 11; 25-30.

1. táblázat.

Testmagasság (1) - Statur

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	175,11	49,30	104	161,58	45,75
2. Nagymegyer	90	173,51	36,62	87	160,94	30,86
3. Alistál és környéke	74	176,40	46,42	45	163,00	43,73
4. Bős	63	175,86	37,26	83	161,58	32,07
1-4.	337	175,11	44,18	319	161,61	38,27

2. táblázat.

Fejhossz (1) - Grösste Kopflänge

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	189,52	30,87	104	180,55	27,43
2. Nagymegyer	90	189,18	27,43	87	179,99	26,27
3. Alistál és környéke	74	191,51	35,73	45	181,31	29,19
4. Bős	63	191,03	32,21	83	181,90	29,49
1-4.	337	190,15	32,20	319	180,86	28,45

3. táblázat.

Fejszélesség (2) - Grösste Kopfbreite

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- <i>érték</i>	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	161,55	33,02	104	153,67	21,86
2. Nagymegyer	90	161,52	33,87	87	154,43	18,69
3. Alistál és környéke	74	161,59	33,17	45	153,47	29,40
4. Bős	63	161,49	33,22	83	154,11	22,60
1-4.	337	161,54	33,32	319	153,96	22,38

4. táblázat

Homlokszélesség (4) - Kleinste Stirnbreite

	Férfiak - Männer			Nők - Frauen		
	n	x közép- érték	s ²	n	x közép- érték	s ²
1. Csicsó és környéke	110	114,64	14,97	104	110,84	13,16
2. Nagymegyer	90	114,86	14,51	87	111,21	13,01
3. Alistál és környéke	74	115,00	19,51	45	110,89	14,50
4. Bős	63	114,84	19,16	83	110,47	12,45
1-4.	337	114,82	16,65	319	110,85	13,20

5. táblázat

Járomívszélesség (6) - Jochbogenbreite

	Férfiak - Männer			Nők - Frauen		
	n	x közép- érték	s ²	n	x közép- érték	s ²
1. Csicsó és környéke	110	146,45	30,54	104	138,26	21,74
2. Nagymegyer	90	147,57	25,60	87	139,09	21,05
3. Alistál és környéke	74	147,36	32,53	45	138,13	23,80
4. Bős	63	148,49	26,61	83	139,67	20,33
1-4.	337	147,33	29,44	319	138,83	21,85

6. táblázat

Morfológiai arcmagasság (18) - Morphologische Gesichtshöhe

	Férfiak - Männer			Nők - Frauen		
	n	x közép- érték	s ²	n	x közép- érték	s ²
1. Csicsó és környéke	110	122,25	37,34	104	111,64	23,71
2. Nagymegyer	90	121,62	25,32	87	110,86	23,12
3. Alistál és környéke	74	122,45	27,19	45	111,76	28,51
4. Bős	63	121,76	22,28	83	111,22	27,95
1-4.	337	122,03	29,20	319	111,33	25,45

7. táblázat

Állkapocsszögletszélesség (8) - Unterkieferwikelbreite

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	115,38	29,87	104	107,30	20,33
2. Nagymegyer	90	116,24	30,77	87	108,06	20,71
3. Alistál és környéke	74	115,58	27,62	45	107,38	22,06
4. Bős	63	115,92	29,60	83	108,28	18,79
1-4.	337	115,75	29,69	319	107,77	20,46

8. táblázat

Orrmagasság (21) - Höhe der Nase

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	52,87	9,34	104	49,40	6,62
2. Nagymegyer	90	53,12	8,00	87	49,26	6,08
3. Alistál és környéke	74	52,81	9,04	45	49,42	6,62
4. Bős	63	53,22	6,69	83	49,26	6,27
1-4.	337	52,99	8,45	319	49,33	6,39

9. táblázat

Orrszélesség (13) - Breite der Nase

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²	<i>n</i>	<i>x</i> közép- érték	<i>s</i> ²
1. Csicsó és környéke	110	36,14	3,95	104	32,79	2,97
2. Nagymegyer	90	36,60	4,39	87	33,11	3,08
3. Alistál és környéke	74	36,50	2,89	45	32,84	3,22
4. Bős	63	36,67	3,81	83	33,16	2,96
1-4.	337	36,44	3,86	319	32,98	3,06

10. táblázat

Fejjelző (3:1) - Längen-Breiten-Index des Kopfes

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>
1. Csicsó és környéke	110	85,19	9,79	104	85,14	8,30
2. Nagymegyer	90	85,38	11,67	87	85,77	8,40
3. Alistál és környéke	74	84,45	9,46	45	84,71	15,71
4. Bős	63	84,52	9,41	83	84,80	11,17
1-4.	337	84,95	10,31	319	85,16	10,28

11. táblázat

Arcjelző (18:6) - Morphologischer Gesichtindex

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>
1. Csicsó és környéke	110	83,51	21,81	104	80,63	11,89
2. Nagymegyer	90	82,39	14,92	87	79,63	19,03
3. Alistál és környéke	74	83,11	20,48	45	80,96	17,82
4. Bős	63	81,95	12,93	83	79,62	20,66
1-4.	337	82,83	18,38	319	80,14	17,27

12. táblázat

Orrjelző (13:21) - Nasenindex

	<i>Férfiak - Männer</i>			<i>Nők - Frauen</i>		
	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>	<i>n</i>	<i>x közép- érték</i>	<i>s2</i>
1. Csicsó és környéke	110	68,55	26,25	104	66,49	24,51
2. Nagymegyer	90	69,00	24,72	87	67,17	26,10
3. Alistál és környéke	74	69,36	28,29	45	66,56	23,71
4. Bős	63	68,90	17,99	83	67,40	23,36
1-4.	337	68,91	24,83	319	66,92	24,69

13. táblázat

Járomcsont alakja - Jochbeinform (%)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	16,4	80,0	3,6	104	14,4	85,6	0,0
2. Nagymegyer	90	10,0	82,2	7,8	87	8,0	87,4	4,6
3. Alistál és környéke	74	12,2	83,8	4,0	45	13,3	86,7	0,0
4. Bős	63	12,7	87,3	0,0	83	10,8	86,8	2,4
1-4.	337	13,1	82,8	4,1	319	11,6	86,5	1,9

1 lekerekített (anliegend), **2** előreálló (vorstehend), **3** előre keskenyedő (spitzauslaufend)

4 lekerekített (anliegend), **5** előreálló (vorstehend), **6** előre keskenyedő (spitzauslaufend)

14. táblázat

Homlokprofil - Stirnprofil (%)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	0,0	97,7	2,7	104	0,0	100,0	0,0
2. Nagymegyer	90	0,0	94,4	5,6	87	0,0	100,0	0,0
3. Alistál és környéke	74	0,0	97,3	2,7	45	0,0	100,0	0,0
4. Bős	63	0,0	92,1	7,9	83	0,0	100,0	0,0
1-4.	337	0,0	95,5	4,5	319	0,0	100,0	0,0

1 előre domborodó (vorgewölbt), **2** meredek (steil), **3** hátrahajló (fliehend),

4 előre domborodó (vorgewölbt), **5** meredek (steil), **6** hátrahajló (fliehend)

15. táblázat

Orrprofil - Profil des Nasenrückens (%)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	14,6	34,9	50,9	104	24,0	39,4	36,6
2. Nagymegyer	90	11,1	36,7	52,2	87	21,8	41,4	36,8
3. Alistál és környéke	74	13,5	48,6	37,8	45	17,8	42,2	40,0
4. Bős	63	19,0	42,9	38,1	83	30,1	44,6	25,3
1-4.	337	14,2	39,8	46,0	319	24,1	41,7	34,2

1 konkáv (konkav) **2** egyenes (gerade) **3** konvex

4 konkáv (konkav) **5** egyenes (gerade) **6** konvex

16. táblázat

Orrhát kiemelkedése - Hervorspringen der Nase (%)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	1,8	79,1	19,1	104	2,9	86,5	10,6
2. Nagymegyer	90	2,2	71,1	26,7	87	1,2	86,2	12,6
3. Alistál és környéke	74	1,4	82,4	16,2	45	0,0	91,1	8,9
4. Bős	63	1,6	76,2	22,2	83	1,2	88,0	10,8
1-4.	337	1,8	77,1	21,1	319	1,6	87,4	11,0

1 gyenge (schwach) **2** közepes (mittelmässig) **3** erős (kräftig)

4 gyenge (schwach) **5** közepes (mittelmässig) **6** erős (kräftig)

17. táblázat

Tarkó profilja - Hinterhauptprofil (%)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	7,3	61,8	30,9	104	18,3	79,8	1,9
2. Nagymegyer	90	7,8	58,9	33,3	87	12,6	83,9	3,5
3. Alistál és környéke	74	8,1	60,8	31,1	45	20,0	77,8	2,2
4. Bős	63	12,7	65,1	22,2	83	19,3	79,5	1,2
1-4.	337	8,6	61,4	30,0	319	17,2	80,6	2,2

1 erősen domború (stark abgerundet) **2** enyhén domború (mässig abgerundet)
3 lapos (flach)
4 erősen domború (stark abgerundet) **5** enyhén domború (mässig abgerundet)
6 lapos (flach)

18. táblázat

Szemszín - Augenfarbe (Martin - Schulz %)

	<i>Férfiak - Männer</i>				<i>Nők - Frauen</i>			
	<i>n</i>	1	2	3	<i>n</i>	4	5	6
1. Csicsó és környéke	110	29,1	22,7	48,2	104	14,4	29,8	55,8
2. Nagymegyer	90	18,9	35,5	45,2	87	17,2	27,6	55,2
3. Alistál és környéke	74	25,7	25,7	48,6	45	13,3	31,1	55,6
4. Bős	63	23,8	34,9	41,3	83	24,1	28,9	47,0
1-4.	337	24,6	29,1	46,3	319	17,6	29,1	53,3

1 világos (1a-4a) **2** kevert (4b-8,10) **3** sötét (9,11-16)
4 világos (1a-4a) **5** kevert (4b-8,10) **6** sötét (9,11-16)

19. táblázat

Hajszín - Haarfarbe (Fischer - Saller %)

	Férfiak - Männer					Nők - Frauen				
	<i>n</i>	1	2	3	4	<i>n</i>	5	6	7	8
1. Csicsó és környéke	110	0,0	0,0	0,0	100,0	104	1,0	0,0	0,0	99,0
2. Nagymegyer	90	0,0	0,0	0,0	100,0	87	0,0	0,0	0,0	100,0
3. Alistál és környéke	74	0,0	0,0	0,0	100,0	45	0,0	0,0	0,0	100,0
4. Bős	63	0,0	0,0	0,0	100,0	83	0,0	0,0	1,2	98,8
1-4.	337	0,0	0,0	0,0	100,0	319	0,3	0,0	0,3	99,4

1 vörös (I-VI) 2 szőke (A-L) 3 átmeneti (M-O) 4 barna-fekete (P-Y)

5 vörös (I-VI) 6 szőke (A-L) 7 átmeneti (M-O) 8 barna-fekete (P-Y)

20. táblázat

Csallóközi magyarok Howells-féle szigma rációi
Die Sigma Rationen nach Howells der Ungaren von Csallóköz

<i>Jelleg - Character</i> (Martin No.)		<i>Jelleg - Character</i> (Martin No.)	
Testmagasság (1)	114,60	Orrmagasság (21)	76,50
Fejhossz (1)	91,52	Orrszélesség (13)	67,76
Fejszélesség (3)	111,00	Méreték átlaga	91,71
Homlokszélesség (4)	83,27	Fejjelző (3:1)	94,44
Járomívszélesség (6)	102,38	Arcjelző (18:6)	84,06
Morfológiai arcmagasság (18)	84,44	Orrjelző (13:21)	63,88
Állkapocsszögletisélesség (8)	93,95	Jelzők átlaga	80,79

21. táblázat

A Hiernaux-féle távolságok
Die Indices der Populations-distances nach Hiernaux

Férfiak - Männer *Nők - Frauen*

1 Csallóköz - 2 Rábaköz	656,25	218,75
1 Csallóköz - 3 Pered	212,50	250,0
1 Csallóköz - 4 Ipolybalog	68,75	150,0
1 Csallóköz - 5 Nagyecsed	587,50	568,75
1 Csallóköz - 6 Kisújszállás	793,75	656,25
1 Csallóköz - 7 Bögöz	593,75	281,25
1 Csallóköz - 8 Somogy megyei őslakosok	506,25	437,50

1,2,3,4 Ungaren von Süd-Slowakei 8 Ungaren von Transdanubien
5,6 Ungaren von Gegend jenseits der Theiss, 7 Ungaren von Siebenbürgen
(Rumänien)

22. táblázat

A szerző által vizsgált magyarok taxonómiai megoszlása (%)
Taxonomie der Ungaren. untersucht von Henkey (%)

<i>Típus - Typ</i>	1	2	3	4	5	6	7
Turanid	37,8	43,6	45,0	47,0	42,7	42,9	31,4
Pamiri	19,3	18,0	16,8	11,3	16,8	17,7	12,0
Dinári, keleti dinaroid	7,6	7,6	6,1	6,0	7,0	7,1	5,8
Előázsiai (Vorderasiatische)	2,1	1,9	2,3	1,3	1,9	1,9	5,3
Keletbalti (Ostebaltische)	2,9	2,8	1,5	3,3	2,7	3,3	4,5
Keleti Mediterrán (Ost-Mediterrane)	9,2	4,7	5,3	7,9	7,0	5,0	4,2
Alpi	2,1	2,4	0,8	2,0	1,9	2,0	2,5
Lapponoid	0,8	0,5	0,8	0,7	0,7	1,1	1,7
Mongoloid	1,3	1,9	1,5	1,3	1,5	0,9	0,9
Gracilis mediterrán	0,4	0,0	0,8	0,7	0,4	0,4	0,8
Északi (Nordoid)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Cromagnoid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Atlanto-mediterrán	0,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Uráli	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Erősen kevert, meghatározhatatlan (x)	16,0	16,6	19,1	18,5	17,2	17,7	30,0
Vizsgáltak száma (Zahl der untersuchter)	238	211	131	151	731	2189	32891

Típus - Typ:

1 Csicsó, **2** Nagymegyer, **3** Alistál, **4** Bős, **5** Csallóközi magyar átlag,

6 Felvidéki magyar átlag, **7** Összmagyar átlag

1-4 Populationen von Csallóköz, **5** Ungaren von Csallóköz zusammen

6 Ungaren von Süd-Slowakei zusammen, **7** Alle untersuchte Ungaren zusammen (1997. III. 20.)

23. táblázat

A fényképtáblákon szereplő egyének embertani jellemzői.

(Die charakteristischen Eigenschaften der Personen auf den Fototafeln.)

	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1	171,9	198	169	116	156	130	127	54	38	85,35	83,33	8	X	T
2	157,8	186	157	111	145	110	109	51	36	84,41	75,86	13	X	T
3	183,3	194	166	116	150	119	117	50	37	85,57	79,33	14	Y2	T
4	159,0	177	161	116	144	114	110	48	35	90,96	79,17	16	X	T
5	176,3	191	163	115	151	120	122	50	36	85,34	79,47	14	Y	T
6	165,9	191	159	120	150	110	114	52	36	83,25	73,33	8	Y	T
7	181,3	189	160	121	147	121	112	56	37	84,66	82,31	13	Y	ToD
8	163,8	183	157	111	143	108	108	49	32	85,79	75,52	8	W	TD
9	173,8	196	167	118	152	124	114	54	38	85,20	81,58	13	X	ToD
10	183,9	187	158	112	143	121	114	51	34	83,96	84,62	15	Y	TD
11	176,1	183	157	120	145	115	116	52	32	85,79	79,31	14	X	T/P
12	181,1	196	162	116	147	122	112	53	35	82,65	82,99	15	Y	T/P
13	168,2	173	159	115	142	110	110	49	33	91,91	77,46	14	Y	TP
14	177,8	195	161	116	150	125	117	54	37	82,56	83,33	10	X	TP
15	163,3	179	156	113	140	115	117	52	33	87,15	82,14	8	W	TP
16	190,8	195	171	117	145	124	111	54	35	87,69	85,52	15	W	PT
17	164,2	177	151	108	135	116	106	51	33	85,31	85,93	16	X	PT
18	183,4	185	162	111	148	125	117	56	34	87,57	84,46	14	X	PT
19	181,2	196	169	116	146	125	115	54	36	86,22	85,62	15	Y	PT
20	157,0	175	153	109	136	114	107	53	30	87,43	83,93	15	W	P/T
21	164,7	179	154	109	141	120	110	53	35	86,03	85,11	13	X	P
22	172,1	191	150	108	137	116	102	52	32	78,53	84,67	15	X	K
23	173,1	201	161	112	145	124	118	52	37	80,10	85,52	15	Y2	K
24	157,1	180	152	103	131	106	104	50	32	84,44	80,92	11	Y	Px
25	168,8	180	161	109	139	114	103	50	32	89,44	82,01	3	W	kD
26	172,8	192	157	110	139	135	115	54	36	81,77	97,12	13	Y	D
27	149,2	175	154	111	135	111	105	48	35	88,00	82,22	16	Y2	A
28	166,0	185	153	110	140	110	107	46	36	82,70	78,57	15	X	L

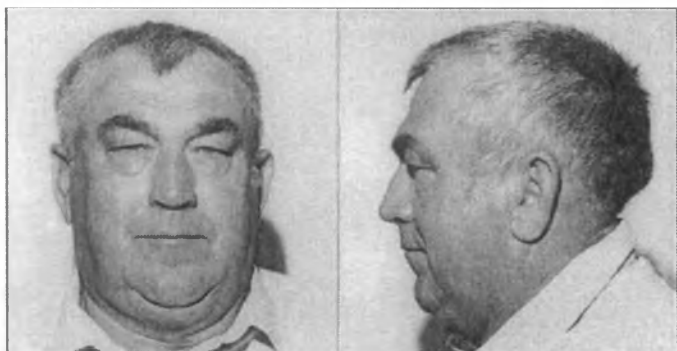
29	162,7	195	160	114	150	104	115	48	34	82,05	69,33	13	X	Mx
30	187,2	187	157	116	152	127	116	55	36	83,96	83,55	14	Y	TDi
31	196,1	195	170	121	157	126	121	58	36	87,18	80,25	15	W	TDi
32	170,2	180	156	111	140	114	110	50	31	86,67	81,43	13	X	DTu
33	185,0	187	164	116	150	124	118	58	37	87,70	82,67	4a	X	PD
34	163,1	192	154	111	141	116	111	51	32	80,21	82,27	13	W	TK
35	171,8	204	164	116	152	123	126	55	37	80,39	80,92	14	Y	KT
36	166,3	187	155	117	144	113	113	47	35	82,89	78,47	3	T	KbT

T turanid, **ToD** turan(o)id, **TD** turanoid, **T/P** turano-(pamiri), **TP** turano-pamiri, **PT** pamiro-turanid, **P/T** pamiro-(turanid), **P** pamiroid, **K** kaszpoid, **Px** pontusi (+x), **kD** keleti dinaroid, **D** dinaroid, **A** alpi, **L** lapponoid, **Mx** mongoloid (+x), **TDi** turanid + dinári, **DTu** dinári + turanid, **PD** pamiri + dinári, **TK** turanid + kaszpi, **KT** kaszpi + turanid, **KbT** keletbalti+turanid

a testmagasság (1), **b** fejhossz (1), **c** fejszélesség (3), **d** homlokszélesség (4), **e** járomívszélesség (6), **f** morfológiai arcmagasság (18), **g** állkapocsszögletsszélesség (8), **h** orrmagasság (21), **i** orrszélesség (13), **j** fejjelző (3:1), **k** arcjelző (18:6), **l** szemszín (Martin Schulz), **m** hajszín (Fischer - Saller), **n** típus (Typ)

Y2 jelzéssel a Fischer - Saller hajszíntáblában nem szereplő koromfekete árnyalatot vettem fel.

(Mit dem Zeichen Y2 nahm ich in der Fischer - Saller Tabelle nicht vorkommenden russchwarzen Farbton auf.)

1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

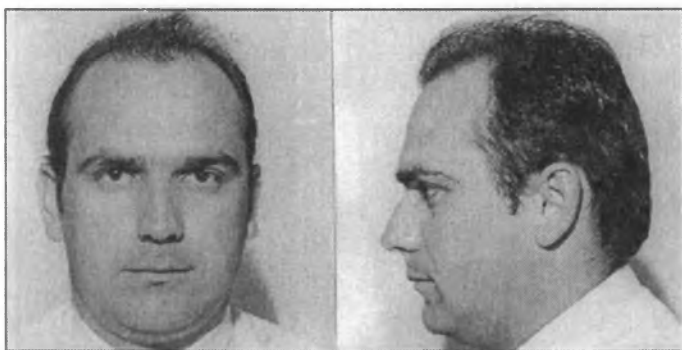
9. kép

10. kép

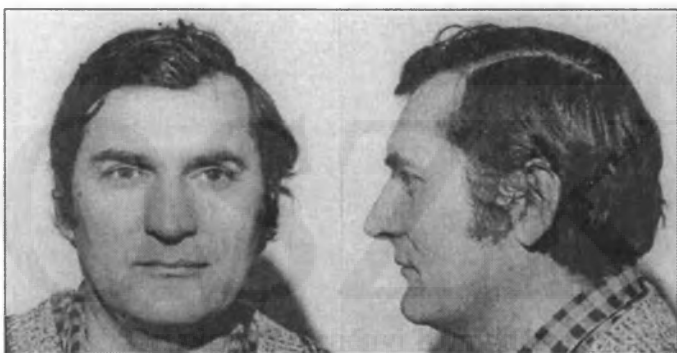
11. kép

12. kép

13. kép

14. kép

15. kép

16. kép

17. kép

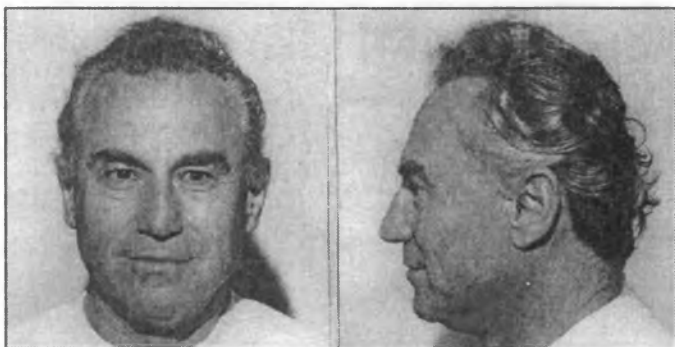
18. kép

19. kép

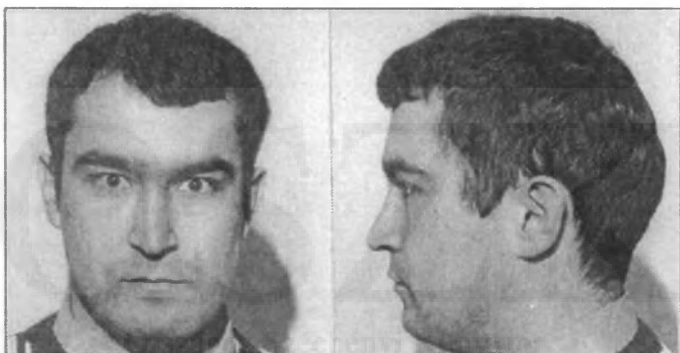
20. kép

21. kép

22. kép

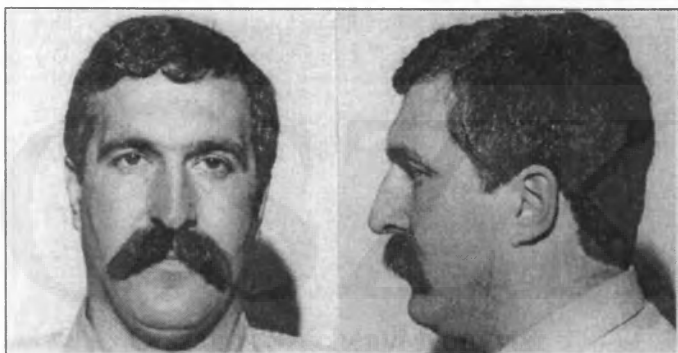
23. kép

24. kép

25. kép

26. kép

27. kép

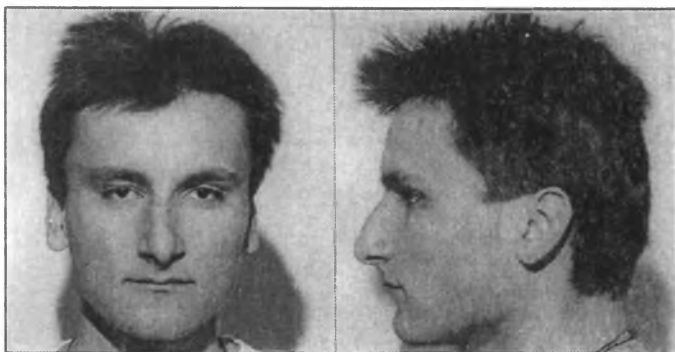
28. kép

29. kép

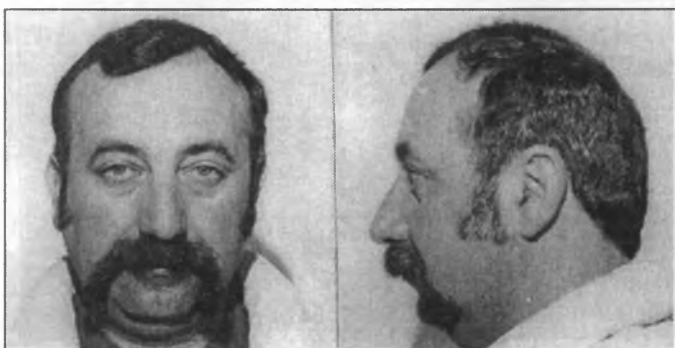
30. kép

31. kép

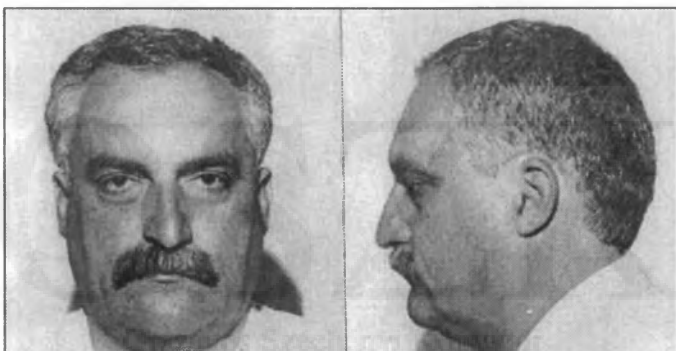
32. kép

33. kép

34. kép

35. kép

36. kép

Die ethnisch-anthropologische Untersuchung von Magyaren (Ungaren) aus Csallókőz (Resume)

Csallókőz liegt im Südwesten der heutigen Slowakei. Die Flachlandgebiete nördlich von der Donau wurden von den landnehmenden Ungaren in großem Maße bevölkert, was durch viele freigelegene Friedhöfe ungarischen Ursprungs vom Jahrhundert X-XI auch begründet ist. Die Völkerschicht mitteleuropäischen Characters von Magyaren wurde durch die hierher eingesiedelten Petschenegen zur Zeit der Árpád-Dynastie-Zeit auch vermehrt. Na und die Ahnen von mir untersuchten hiesigen Einwohnerschaften fielen aus der osman-türkischen Herrschaft, deshalb konnten uralte anthropologische Merkmale bei diesen hiesigen Magyaren stark zurückbleiben. Eben darum tragen diese Untersuchungen mit wichtigen Angaben zum Kennenlernen des Ursprungs des ungarischen Volkes auch bei.

Im Flachland Csallókőz von 1994 bis 1996 habe ich 731 einheimische ungarische Erwachsenen untersucht, daraus sind 337 Personen Männer mit 24 bis 60 Jahren und 319 Frauen gleicher Altersgruppe. Die Grundangaben über die Ungaren sind in der Tabelle Nr. 1-9 zu sehen.

Für die Ungaren in Csallókőz sind die große Statur, die Brachyzephalie, die Euryprosopie, das vorstehende Jochbein, die steile Stirn, der mäßig hervorspringende Nasenrücken, das mäßig abgerundete Hinterhauptprofil und die braune, schwarze Haarfarbe charakteristisch. Die dunkle Augenfarbe ist bei Männern relativ, aber bei Frauen ist sie in absoluter Mehrheit. Die Verteilung des Nasenrückenprofils ist am wenigsten einheitlich. Bei Männern ist sie konvex, gerade, konkav; bei Frauen ist sie aber gerade, konvex, konkav - in dieser Reihenfolge der Häufigkeit. Um die Distanzen nach Hierneaux der autochtonen Csallókőz-er von 7 anderen autochtonen Bevölkerungen richtig zu rechnen, habe ich je 16 Merkmale verglichen. Die Distanzen sind überwiegend kleiner als der Durchschnitt 625 (Tabelle 21).

Die häufigeren Typen sind turanid mit 42,7 % (31,4 %), pamirisch mit 16,8 % (12,0 %), dinaroid mit 7,0 % (5,8 %), ostmediterran mit 7,0 % (4,2 %). In Klammern stehen die Durchschnitte für alle Ungaren, dafür habe ich 32891 Erwachsenen bis 10. 03. 1997. untersucht. Innerhalb von turaniden Typen ist die Alföld-Variante (Bilder 7-10) am häufigsten, danach folgt die Variante mit

starkem Androwo-Charakter (Bilder 3-6) und auch die Turano-pamirische Übergangsform (Bilder 11-15). Es sind der turanide Typ mit stärkerem mongoloidem Character (Bild 1) und ebenfalls der turanide Mitteltyp (Bild 2) zu bemerken. Die Mehrheit der in pamirischen Typ eingereihten Personen gehören zur pamiro-turaniden Übergangsform (Bilder 16-20). Dem markanten pamirischen Typ steht der Man auf dem Bild 21 nahe. 4,3 % aus 7,0 = der dinaroiden steht der Ost-Variante nahe (Bild 25), was von grusinischen Anthropologen als kaukasische Variante genannt wird. Da gibt es doch ein Problem, wenn die balkanische dinarische Variante nämlich mit der turaniden, pamirischen, vorderasiatischen oder deren Kombinationen vermischt ist, kann eine der ost-dinaroiden Variante ähnliche Charactersgruppe entstehen.

Die ost-dinaroide ist im Ausland bei den kaukasischen Oseten in bedeutender Zahl zu beobachten. 4,7 % aus 7,0 % der ostmediterranen steht der kaspischen Variante (Bilder 22-23) nahe, die bei den mittelasiatischen Türkmnen häufig vorkommt.

Die Mehrheit der in kaspische Variante eingereihten Personen ist mit der turaniden vermischt (Bild 35). Die Häufigkeit der übrigen registrierbaren Typen erreicht in Csallóköz kein 3 %.

Die gesamte Häufigkeit der an mittelasiatische Schicht anknüpfenden (turaniden, pamirischen, kaspischen, mongoloiden) Typen in Csallóköz ist in 65,7 % (Durchschnittsrate der Ungaren ist 46,8 %), der finno-ugristischen Formen (finno-ugristische Gestalten von uralischen, lapponiden und ostbaltischen) ist in 2,9 %, der alten slawischen Charactersgruppen ist in 0,5 % zu registrieren.

Die nordischen und cromagnoiden Typen, die bei den alten Germanen und Slawen häufig vorkommen, sind in Csallóköz nicht zu beobachten.

Die Ahnen der in Csallóköz untersuchten Bevölkerungen kamen ja mit der osmantürkischen Herrschaft auf 150 Jahre nicht in Berührung, die hiesigen Ungaren konnten die aus der Árpád-Dynastie-Zeit bekannte Merkmale für die Anthropologie gut aufbewahren.

Das Wesentliche der Untersuchungsergebnisse ist, daß die am häufigsten vorkommenden zwei Typen bei den landnehmenden Ungaren (Lipták, 1958) in Csallóköz der turanide und der pamirische sind, sowie die an Grenzödenwache und andere Militärvolksgruppen anknüpfenden kaspische und ostdinaroide (kaukasische) Varianten sind in wesentlich größer Proportion zum Durchschnitt der Ungaren zu bemerken.

Die häufigsten Formen für die finno-ugristischen Völker sind in Csallóköz auffallend minderwertig festzulegen, die alten slawischen Charactersgruppen sind auch kaum aufzufinden. Nach der Tabelle Nr. 22 sind dieselben Daten auch für die übrigen untersuchten südslowakischen Ungaren gültig.

Tartalom

Az Alistál környéki magyarok etnikai embertani képe	5
Bósi magyarok etnikai embertani képe	27
A nagymegyeri magyarok etnikai embertani képe	49
Csallóközi magyarok etnikai embertani vizsgálata (Csallóközi összefoglaló tanulmány)	71
Die ethnisch-anthropologische Untersuchung von Magyarern (Ungaren) aus Csallóköz	109

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A GYURCSO ISTVAN ALAPITVANY KONYVEK
SOROZATBAN MEGJELENT:

- Vígán zengjetelek citorák
Csallóközi betlehemes játékok és mendikák,
Gyűjtötte és válogatta: Ág Tibor, 1992
- Marczell Béla: A Csallóköz hiedelemvilága, 1994
- Cséplő Ferenc: Réte - bástya és menedék -
Helytörténet két egyházi könyv köré építve, 1995
- Bíborpiros szép rózsza
Népzenei gyűjtés Peredről, a dallamokat válogatta: Ág Tibor, 1996
- Tánczos Tibor: Ötven éve történt
A kitelepítés és a deportálás története Nagymenyeren, 1996
- Ázik, nem fázik
A nagyabonyi népdalkör legkedvesebb dalai, 1996
- Legendák és tények Nagymenyér városának történetéből
Tánczos Tibor: A nagymenyeri Mátyás legendák;
Henkey Gyula: A nagymenyeri magyarok etnikai embertani képe, 1997
- Barsi Ernő: Tanácsok népdalcsokok összeállításához, 1997
- Marczell Béla: Naptár és néphagyomány
Csallóközi népszokások, 1997
- 0. Zalabai Zsigmond: Koszorúk, 1998
- 1. Nagy Iván: Erősíteni szíveket
Balony község népzenei monográfiája, 1998
- 2. Szőke István: A bábjátzás ábécéje
Az ujjtól a marionettig, 1998
- 3. Varga László: Az első lépések
A Csemadok Nagymenyeri Szervezetének
és a Nagymenyeri járás Csemadok-szervezeteinek története, 1999
- 4. Himmler Zsófia: Mindentlító királylány
Népmese-dramatizációk gyermekbábcsoportoknak, 1999
- 5. Ág Tibor: Felsütött a Nap sugára
Kelet-Szlovákiai népdalok, 1999

16. Metzner Valéria: Emlékezés
A Csemadok rétei szervezetének megalakulása
és tevékenysége napjainkig, 1999
17. Móser Zoltán: Körülvesznek engem a dalok
(A népdalgyűjtő és népdalíró Czuczor Gergely),
A hét szabad művészet könyvtárával (Zsámbéki Apor Vilmos Katolikus
Tanítóképző Főiskola) közös kiadásban, 2000
18. Presinszky Lajos: Felső Csallóközi arcképcsarnok, 2000
19. Akkor sirassatok engem (Katona Pista összegyűjtött nótái), 2000
20. Lement a vacsoracsillag
(Bartók Béla születésének 120. évfordulója alkalmából)
Válogatás az 1910-es év nagymegyeri gyűjtéséből,
Összeállította Ág Tibor, Szakmai lektor Olsvai Imre, 2001
21. Sidó Zoltán-Őszi Irma: Ötven év szolgálat
A Csemadok tevékenysége az Érsekújvári járásban (1949-1999), 2001
22. Ág Tibor: Csináltassunk hírharangot, Nyitra-vidéki népballadák, 2001
(dupla CD melléklettel)
23. Vas Ottó: Hogyan tanuljunk verset, prózát?
Előadók és felkészítők kézikönyve, 2001 (MC melléklettel)
24. Henkey Gyula: A Csallóközi magyarok etnikai embertani képe
Alistál környéke, Bős, Nagymegyer, Csallóközi összefoglaló tanulmány,
2002

GYURCSÓ ISTVÁN ALAPÍTVÁNY
HANGZÓANYAG-SOROZATBAN MEGJELENT:

1. Felsütött a Nap sugára, Ág Tibor népzenei gyűjtése Kelet-Szlovákiából,
(MC) 2000
2. Ág Tibor: Csináltassunk hírharangot, Nyitra-vidéki népballadák,
(MC, CD) 2001
3. Vas Ottó: Hogyan tanuljunk verset prózát?, (MC) 2001

Ez a könyv a

VALEUR KFT NYOMDÁJÁBAN

készült

929 01 Dunaszerdahely (Dunajská Streda)

Múzeum u. 208/4

Telefon, fax: (0)31 551 72 19, 551 72 18

OSZK

Henkey Gyula:

Országos Széchényi Könyvtár

**A CSALLÓKÖZI MAGYAROK
ETNIKAI EMBERTANI KÉPE**

Alistál környéke, Bős, Nagymegyer,

Csallóközi összefoglaló tanulmány

ISBN 80 – 89001 – 16 – 5

Kiadta a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya • A kiadásért a Csemadok területi választmányának titkára, Huszár László felel • A nyomdai előmunkálatok Dunaszerdahelyen, a Csemadok területi választmányán készültek • Megjelent 600 példányban • Nyomta a Valeur kft nyomdája, Dunaszerdahelyen, 2002-ben

A KIADÓ CÍME:

Csemadok Területi Választmánya, Dunaszerdahely
P.O.BOX 16., Trhovisko 825/8., 929 01 Dunajská Streda
Tel + fax: +421/31/552 24 78
E-mail: huszar@csemadds.sk
WEB INFO: www.csemadok-dsz.sk

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 80-89001-16-5

9 788089 001163